

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

“ATATÜRK’ÜN ASKERİ LİDERLİĞİ”
PANELİ BİLDİRİ KİTABI
(18 MAYIS 2016)

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2016

ISBN

978-975-409-758-0

KKSN

7610KK0517131

SAHİBİ

Tuğg.Necdet TUNA

SORUMLU MÜDÜR

P.Kur.Alb.Şahin KUYUCU

YAYIN KURULU

Doç.Dr.Öğ.Alb.Hüsnü ÖZLÜ

Arşt. ve Konf. Uzm. Z. Gülru ÇELEN

Arşt. ve Konf. Uzm. İçten ÇELİKOĞLU

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

Svl.Me.İlkay SARIKAYA

KAPAK

M.Akif AK

SUNUŞ

ATATÜRK, halk egemenliğine dayalı bir devlet şekli olan cumhuriyetin Türk milletinin karakterine en uygun yönetim şekli olduğuna inanmıştır. Bu inançla kurduğu Cumhuriyet; laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti olma özellikleri ile bugünlere ulaşmıştır. Ulusumuzu oluşturan tüm unsurları çağdaş bir çizgide birleştiren ATATÜRK, ulusal amaçların gerçekleştirilmesi yolunda gayretlerin en uyumlu ve en verimli şekilde bütünleştirilmesini sağlamıştır.

ATATÜRK'ün yüce Türk ulusuna armağan ettiği en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş yurttaş, toplum ve devlet ülküsüne ulaşmasını sağlayacak prensipler, Millî Mücadele'nin hemen ardından özenle yaşama geçirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin yapı taşlarını oluşturan ve ATATÜRK tarafından uygulamaya konulan demokrasi, hukuk, ekonomi ve eğitim konuları Türk çağdaşlaşma hareketinin temelini oluşturmuştur.

Her yıl 19 Mayıs haftasında icra ettiğimiz ATATÜRK panelleri Millî Mücadele'nin tüm safhalarını kapsayacak ve birbirini takip edecek şekilde Kara Harp Okulunda icra edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda; 2011 yılında "Mütareke Dönemi ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal", 2012 yılında "Millî Mücadele Başlarken - Kongreler Dönemi", 2013 yılında "Osmanlı Mebusan Meclisinden TBMM'ye - Millî Egemenlik", 2014 yılında "Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımilliye, Düzenli Ordu ve Cepheler" ve 2015 yılında da "Devlet Adamı ATATÜRK" konulu paneller düzenlenmiştir. 2016 yılında icra edilen panelin konusu ise "ATATÜRK'ün Askerî Liderliği" olarak belirlenmiştir.

Devletimizin Kurucusu, Ebedî Başkomutanımız Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün doğumunun 135'inci yıl dönümü münasebetiyle Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı tarafından düzenlenen "ATATÜRK'ün Askerî Liderliği" konulu panelin düzenlenmesi ve icra edilmesinde büyük katkı sağlayan seçkin öğretim üyelerimize saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Eserin yayıma hazırlanmasında emeği geçen ATEM Başkanlığı ATATÜRK Araştırma ve Eğitim Şube Müdürlüğü personeline teşekkür ederim.

Necdet TUNA
Tuğgeneral
ATASE Daire Başkanı

İÇİNDEKİLER

Sunuş

İçindekiler.....	III
------------------	-----

Dönüştürücü Lider ATATÜRK

Prof.Dr. Doğan CÜCELOĞLU.....	1
-------------------------------	---

Askerî Okul Hayatının ATATÜRK'ün Liderliğine Etkileri

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN.....	3
----------------------------------	---

Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Askerî Liderliği

Prof.Dr. Mahir AYDIN.....	15
---------------------------	----

Millî Mücadele'de Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Siyasi Stratejisi ve Liderlik Uygulamaları

Taha AKYOL.....	27
-----------------	----

ATATÜRK'ün Harp ve Askerlik Kuramına Katkıları

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR.....	31
------------------------------	----

ATATÜRK'ün Askerî Liderliğinin Hukuken Değerlendirilmesi

Prof.Dr. Gülnihal BOZKURT.....	39
--------------------------------	----

DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDER ATATÜRK

Prof. Dr. Doğan CÜCELOĞLU*

Konuşmam dört bölümden oluşuyor.

İlk olarak insanın yaşamını besleyen dört gereksinmeden söz edeceğim. Daha sonra insanın olaylara anlam veren doğasını anlatacağım. Üçüncü aşamada bir uygulama yapacağım ve son olarak, geliştirdiğim bu kavramlar çerçevesinde ATATÜRK'ün liderliğinin dönüştürücü niteliğini tanımlayacağım.

1. İnsanın Dört Temel Gereksinmesi

Ağacın kökleri görünmez ama kökler olmazsa ağaç yaşayamaz. Ağacın kökleri gibi insan yaşamını besleyen, ayakta tutan dört ana gereksinim vardır.

a. *Cep gereksinimleri:* Yiyecek, içecek, barınma ve parayla karşılanabilecek gereksinimler.

b. *Akıllı gereksinimleri:* Sorma, sorgulama, araştırma, keşfetme, öğrenme ve gelişme gereksinimleri.

c. *İlişki gereksinimleri:* Sevme, sevilme, aile kurma, arkadaş dost olma ve edinme, mahalleli olma, dernek oluşturma, toplumun, dünyanın bir parçası olma gereksinimleri.

ç. *Büyük resim - anlam verme - gereksinimleri:* Büyük resim bilinci - anlamlı bir bütün içinde yaşamını sürdürme gereksinimleri.

2. Olayların Anlamı Yoktur, İnsan Anlam Verir

Olaylara insan anlam verir, insanın anlam vermesinin ötesinde olayların anlamı yoktur. İnsan hangi zeminden bakıyorsa olaya o zeminde anlam verir. O nedenle bir olayın farklı anlamları olabilir.

İnsan algı ve yorumları temelinde yaşamını inşa eder. İnsanın sahip olduğu zemin, olaya nasıl anlam vereceğini belirler; verdiği anlam onun eylemini ve eylemi de sonucu belirler.

Zemin değişmeden algı, algı değişmeden anlam, anlam değişmeden davranış, davranış değişmeden sonuç değişmez.

Günlük koşullar içinde hayatımızı yaşarken çoğu kez algılarımızın temelindeki zeminlerin farkında değiliz.

3. Algı Uygulaması

(Katılımcıların deneyimlemesi için algı uygulaması ve sürecin irdelenmesi)

* Psikolog.

4. Dönüřümcü Bir Lider Olarak ATATÜRK

İnsanların umut ve isteklendirme kaynağı gelecekte yatar. ATATÜRK, geleceğe Türkiye Cumhuriyeti vizyonunu koydu. Gereksinmeler tanımlandı: Bireyin cep gereksinmelerini Cumhuriyet'in ekonomik gereksinmeleri olarak tanımladı. Bireyin akıl gereksinmeleri, toplumun bilim ve teknoloji kuruluşlarında ifadesini buldu; ilişki gereksinmeleri, çağdaş toplumsal kurumların temeline kondu; büyük resim, anlam verme gereksinmeleri ise çağdaş felsefe ve sanat çerçevesinde yeniden tanımlandı.

Dönüştürücü lider, *büyük resmi ve böylece şimdi burada algıya yön veren değerler sistemini yeniden tanımlayan* kişidir.

ATATÜRK, dönüştürücü bir liderdir.

ASKERÎ OKUL HAYATININ ATATÜRK'ÜN LİDERLİĞİNE ETKİLERİ

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN*

Giriş

Türkiye’de en yaygın olarak kullanılan ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’te lider: “Önder, şef; bir partinin veya kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse; bir yarışmada başta bulunan takım veya yarışmacı” şeklinde tanımlanırken liderlik: “liderin görevi, önderlik” olarak ifade edilmektedir.¹ Oysa bu tanım ATATÜRK başta olmak üzere lider kimliği ile tarihe mal olmuş kişilerin konumlarını açıklamak için yeterli değildir.

Şöyle ki lider her şeyden önce takipçilerinin benimseyeceği vizyon ve hedeflerini ortaya koyar. Bu vizyon ve hedefleri ifade ederken doğruları söyler ve ikna edici bir yaklaşım sergiler. Eğitime önem veren lider, ihtiraslı değildir ve bencillikçe karşıdır. Lider, kaynakları yerinde kullanır ve ümitsizliğe kapılmadan olay ve olguları sağlıklı değerlendirir.

Ancak liderlik herhangi bir giz ya da rastlantıyla açıklanabilecek bir olgu da değildir. Liderlik; kişinin genetik faktörleri, yetiştiği çevre, okuduğu okullar ve içinde bulunduğu sürecin sosyokültürel, sosyoekonomik ve sosyo - tarihsel nitelikleri ve bunlara eklenebilecek daha başka özelliklerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir insani özelliktir.

XX. yüzyıla damgasını vuran ve XXI. yüzyılda da etkisini devam ettiren Mustafa Kemal ATATÜRK ve liderliği ile ilgili akademik ve popüler bağlamda pek çok araştırma yapılmış, yazılı ve sözlü bilgi aktarılmıştır. Bu tür çalışmaların hemen hepsinde temel hareket noktası ATATÜRK’ün biyografisi olmuştur. Çocukluğundan başlayarak ölümüne kadar bütün yaşadıkları etrafında bir liderlik profili çizilmiştir. Fakat bu çalışmaların çoğunda, ATATÜRK’ün askerî ve siyasi başarıları üzerinde durulmuş ve bu yapılırken de tarih metodolojisinin vazgeçilmezleri olan neden - sonuç ve zaman - mekân ilişkisi gözden kaçırılmıştır.

Örneğin, ATATÜRK’ün ailesinden, doğduğu yerden ve okuduğu okullardan bahsedilirken bu bir biyografik çalışmanın klasik parçaları gibi ele alınmış ve söz konusu mazinin onun liderliğine giden süreçte oynadığı rol somut olarak ortaya konulamamıştır. Eğitim - öğretim sürecinin en başından sonuna kadar da bu bilgiler Türkiye’de yaşayan hemen herkes tarafından ezbere dayalı olarak öğrenilmiş, hatta bu ezber bilgiler tarih eğitim - öğretiminin bir parçası olmuştur.

Dünya açısından bakıldığında Mustafa Kemal ATATÜRK, tarih biliminin bir objesi olabilir. Ama Türkiye açısından bir ders, bir disiplin ya da bilim dalı içerisine sığdıramayacak kadar önemli biridir. Daha doğrusu bir liderdir. Bu nedenle ATATÜRK ile ilgili araştırmalar; tarih metodolojisinin genel kurallarının bir parçası olmakla birlikte, sosyoloji, siyaset bilim,

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

¹ Türkçe Sözlük; Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 1585 - 1586.

psikoloji, eğitim bilimleri gibi diğer alanlarla ilgili olup Türkiye'nin geleceğe dönük vizyonu ile de yakından alakalıdır.

Eğitim bilimciler, bireylerde beliren zekâ türlerini genel olarak sekiz başlık altında toplamışlardır. Çoklu zekâ kuramı, savunduğu sekiz zekâ ile tüm dünyada ilgi görmekte ve eğitimde kullanılmaya çalışılmaktadır. Günümüze değin sadece dil ve mantık - matematik becerilerinin önemsendiği düşünülürse bilimsel bulgulardan yola çıkılarak önerilen diğer zekâlara sahip bireylerin de zeki olabileceği fikri yenidir. Bu nedenle eğitimciler her zekâya eşit derecede değer verilmesini önermektedirler.²

Bu zekâ türleri sırasıyla şöyledir:

1. Dil bilimsel (Linguistic) zekâ
2. Mantık - matematiksel zekâ
3. Uzamsal (Spatial) zekâ
4. Müzikal zekâ
5. Bedensel - kinestetik zekâ
6. Sosyal (Interpersonal) zekâ
7. Öze dönük (Intrapersonal) zekâ
8. Doğal (Naturalistic) zekâ³

Bu zekâ türlerinden Mustafa Kemal ATATÜRK'e uygulanabilecek ve onun liderliğini açıklamak için kullanılabilecek olanların mantık - matematiksel zekâ ve sosyal (Interpersonal) zekâ olduğunu söyleyebiliriz.

Mantık - matematiksel zekâ, günümüzde zekâyı en çok açıklayan bilişsel yeteneklerden biridir. Bireyin mantıksal düşünme, sayıları etkili kullanma, problemlere bilimsel çözümler üretme ve kavramlar arasındaki ilişki ya da örüntüleri ayırt etme, sınıflama, genelleme yapma, matematiksel bir formülle ifade etme, hesaplama, hipotez test etme, benzetmeler yapma gibi davranışlarını kapsar. Matematikçiler, muhasebeciler, istatistikçiler ve bilgisayar programcıları bu zekâ türü güçlü bireylere örnek olarak verilebilirler.⁴

Sosyal (Interpersonal) zekâ: Bu zekâ kapsamında insanlarla iletişim sağlama, onlarla empati kurma ve davranışlarını yorumlama yetenekleri bulunmaktadır. Politikacılar, liderler, psikologlar, öğretmenler, aktörler, turizmciler bu yeteneklerini iyi kullanan insanlardır.⁵

² Çok zekâ kuramı ile ilgili olarak bk. Nilay Bümen; Okulda Çoklu Zekâ Kuramı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004. Nilay Talu, "Çoklu Zekâ Kuramı ve Eğitime Yansımaları", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, 1999, 64-72.

³ Talu; s.166.

⁴ agm.; s. 166.

⁵ agm.; s. 167.

Eğitim bilimcilere göre, bireylerde belirtilen zekâların gelişimi de farklılıklar göstermektedir. Zekâların gelişmesinde avantaj ya da dezavantaj yaratan çevresel etkenler olduğunu iddia eden eğitimciler, bu etkenleri şu şekilde sıralamaktadır:

a. Kaynaklara ulaşım şansı: Örneğin, aile çok fakirse keman, piyano gibi müzikal zekâyı geliştirebilecek enstrümanlar olmadığından bu zekânın güçlenmesi zorlaşabilir.

b. Tarihsel - kültürel faktörler: Okulda matematik ve fenne dayalı programlar varsa ve bunlar önemseniorsa mantık, matematik zekâsı gelişir.

c. Coğrafi faktörler: Köyde yetişmiş bir çocuk, apartmanda büyümüş bir çocuğa oranla bedensel zekâsını daha çok geliştirebilir.

ç. Ailesel faktörler: Ressam olmak isteyen bir çocuğun ailesi, avukat olmasını istiyorsa dil zekâsı desteklenecektir.

d. Durumsal faktörler: Kalabalık bir ailede büyümüş ve kalabalık bir ailede yaşayan bireyler doğalarında sosyallik (interpersonal) olmadıkça kendilerini geliştirmek için daha az zamana sahip olurlar.⁶

Görüldüğü gibi kişilerin zekâ gelişiminde doğuştan getirmiş oldukları özellikler kadar ailenin ekonomik durumu ve sosyal konumu, yaşanılan mekân, yakın ve uzak çevre, coğrafi etkenler ve tarihsel - kültürel faktörler etkili olmaktadır.

İnsanların dünya görüşlerinin oluşmasında; geleneksel ile modern arasındaki duruşlarında doğdukları, büyüdükları, öğrenim gördükleri şehirler, ortamlar son derece önemlidir. Ortalama insanlar için böylesi etkiler, kendileri ve yakın çevreleri açısından sınırlı bir etkiye sahipken komutanlar ve devlet adamları açısından bakıldığında zaman zaman bir ülkenin kaderini belirleyecek kadar ciddi bir sonuç doğurabilir.

Bir şehrin, bir kentin orada yaşayan hemen herkesin düşüncelerinde ve eylemlerinde aynı etkiyi yaptığı elbette söylenemez. Bu etki kişiden kişiye değişebileceği gibi, olay ve olgulara karşı farklı tepkiler de ortaya çıkabilir.

XX. yüzyılın en önemli önderlerinden biri olan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün hayatında da bazı şehirler önemli etkiye sahiptir. Bulunduğu çevrenin siyasal, sosyokültürel ve sosyoekonomik koşullarını pek çok insana göre daha iyi anlayabilecek ve algılayabilecek bir yeteneğe sahip olan Mustafa Kemal için doğduğu ve büyüdüğü şehir kadar eğitim - öğrenim gördüğü ve görev yaptığı yerler de anlam çıkarılacak coğrafi mekânlardır. Bu bağlamda Mustafa Kemal ATATÜRK için kronolojik bir sıralama yapacak olursak: Selânik, Manastır, İstanbul, Şam ve Ankara dünyayı algılama ve olaylara bakış açısından önemli yerleşim merkezleridir. Bu şehirlere XX. yüzyılın başlarındaki savaşlarda görev aldığı yerleri de eklemek mümkündür.

⁶ Talu; s. 167.

Mustafa Kemal, Selânik ve Selânik Askerî Rüstiyesi

Çoklu zekâ kuramı çerçevesinde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün liderliğini ve bu liderliği etkileyen faktörleri ele aldığımızda onun ailesi ile çevresini, büyüdüğü şehri ve eğitiminin ilk yıllarını geçirdiği okulları görmezlikten gelemeyiz. Öncelikle Mustafa Kemal'in kalabalık bir ailesinin olmadığını belirtmek durumundayız. Babasını yedi yaşında iken kaybeden Mustafa Kemal'in kardeşlerinden sadece Makbule ile ileriye dönük anılarda kalabilecek bir yaşamı olmuştur. Kalabalık olmayan bir ailede büyüyen Mustafa Kemal'in babasını kaybetmesine karşın annesinin ve yakın çevresinin ilgisine mazhar olduğu düşünülebilir. Bu durum çevresel açıdan incelendiğinde durumsal faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka durumsal faktör olan coğrafi konum da Mustafa Kemal'in yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Şöyle ki Selânik gibi imparatorluğun gelişmiş bir liman kentinde doğmuş ve büyümüş olmak, Mustafa Kemal'in düşüncelerinde ve eylemlerinde etkili olmuştur.

Makedonya, sıradağların birbiriyle çatışarak büyük dağ kütleleri oluşturduğu ve her kütlelerin diğerlerinden korkunç uçurumlarla ayrılarak bağımsız ve sarp yamaçlı birer doruk meydana getirdiği bir bölgedir.⁷ Sarp dağları ve sel gibi akan ırmaklarıyla Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli milletlerin bir yandan rastlaşarak karşılaştıkları bir yandan da kendilerine özgü farklı yaşayışlarını sürdürdükleri bir yerdir. Buraya, Türklerin 500 yıldan beri Doğulu ve Batılı bir sürü ırkı bir arada tutmak için uyguladıkları gevşek fakat etkili organizmanın küçük bir örneği denebilir. Makedonyalılar; Müslüman, Hristiyan ya da Musevi; Türk, Yunan, Slav, Ulah ya da Arnavut, hepsi ülkelerinin toprak yapısının ve en soğuktan en sıcağa kadar değişen iklimin gerektirdiği disiplinle sertleşmiş, sağlam, dayanıklı insanlardır. Batı uygarlığı bunlar üzerinde içten ve dıştan yumuşatıcı bir etki yapabilmiş ama Makedonyalılar yine bu birbirine karşıt unsurlardan dolayı, kişisel özgürlüklerine sınırsız bağlı kalmışlardır.⁸

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Selânik Osmanlı Avrupa'sının en büyük vilayet merkezi ve liman şehri olmuştur. Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Selânik'te de Müslüman ve Hristiyan mahalleleri birbirinden ayrıydı.⁹ Daha genel bir ifadeyle Selânik, Makedonya vilayetinin denize açılan kozmopolit bir kentiydi. Mustafa Kemal de Hristiyanların Müslümanlara ve Yunanlara, Slavların Türklere ve birbirlerine karşı ayaklandıkları, Rumeli'nin tümünü oluşturan çeşitli unsurların birbirinden kopup dağıldıkları bir tedirginlik çağında¹⁰ şehrin iyi bir mahallesinden geçen ve en geniş caddelerden biri sayılan *İslahane* Caddesi'ndeki bir evde dünyaya

⁷ Jorge Blanco Villalta; Atatürk, (Çev. Fatih Özsu), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982, s. 3.

⁸ Lord Kinross; Atatürk (Bir Milletten Yeniden Doğuşu), (Çev. Necdet Sander), İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2007, s. 19.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir; Tek Adam, Cilt I., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009, s. 25.

¹⁰ Kinross; s. 19.

gelmiştir.¹¹ 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'ndan sonra II. Abdülhamit tarafından sürdürülen barış yıllarında zenginliği giderek artan Selânik'in Mustafa Kemal'in çocukluk yıllarında vasat bir şehir olduğu söylenemez. Çünkü kent, 1889'da Sırbistan ve Viyana üzerinden demir yoluyla Avrupa'ya bağlanmıştır. Diğer bir demir yolu hattı da kenti, Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya ve İstanbul'a bağlamaktaydı. Kentin elektrik ağı ise 1889'da kurulmuştur. Bu süreçte dokuma fabrikalarında pamuklu ve yünlü kumaş üretilmiş, yabancıların kontrolündeki Düyun-u Umumiye İdaresinin bir bölümü olan ve Reji olarak bilinen devlet tekelinin himayesinde önemli ölçüde tütün ihraç edilmiştir.¹²

XIX. yüzyılın son kırk yılında Selânik'in nüfusu yetmiş binden yüz binin üzerine çıkmıştır. Bu süreçte Teselya'dan ve diğer yerlerden gelen göçmenler kentin Müslüman nüfusunu arttırmıştır. Ama yine de kent nüfusunun yarısını oluşturan Yahudiler en kalabalık cemaat konumundaydı.¹³ Mustafa Kemal'in çocukluğu, delikanlılığı ve daha sonra da gençliği üzerinde biçimlendirici bir etki bırakacak olan Selânik; dağ eteklerinden yukarıya doğru tırmanan, büyük, durgun körfezinin sularına yayılan ve çevresindeki Roma, Bizans ve Türk surlarının sınırlarını çoktan aşmış çağdaş Batı ölçütlerindeki rıhtım ve bulvarları boyunca iyice gelişmiş bir kent görünümündeydi. Yıkık istihkâmlarının üzerindeki karmaşık çatıların arasından minareler ve çan kuleleri yükseldi ve halkı kat kat yaşar gibiydi. Müslüman mahallesi en yukarıdan, tepeyi çevreleyen Orta Çağ surlarından başlar, Arnavut kaldırımli, dik, dolambaçlı sokaklardan meydana gelen bir labirent şeklinde aşağıya doğru süzülürdü. Bunun altında ve limanın çevresinde, nüfusun aşağı yukarı yarısını oluşturan Museviler otururlardı. Rum Mahallesi, ikisi arasında, şehrin merkezini kaplar, çevresinde de denizle dağ arasında çeşitli yönlerde doğru Bulgar, Ermeni, Ulah ya da Çingene ve en önemlisi her millettten 'Frenkler'in mahalleleri uzanırdı.¹⁴

1881 - 1882 yıllarında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre Selânik'in nüfusu 216.916 kadın, 230.988 erkek Müslüman; 18.009 kadın ve 147.948 erkek Rum; 75 kadın, 126 erkek Ermeni; 104.464 kadın, 118.220 erkek Bulgar; 1.129 kadın ve 1.182 erkek Katolik'ten oluşmaktaydı.¹⁵

XIX. yüzyılın sonunda Selânik'in birçok semti orijinalliğini korumayı sürdürmüştür. Müslüman mahallelerinin ortasındaki meydanlarda mutlaka bir cami ve yanında bir din okulu bulunmaktaydı. Ayrıca hamamlar, erkeklerin bulunduğu kahvehaneler ve küçük özel bahçeler de vardı. Yoksul Yahudi

¹¹ Villalta; 6.

¹² Andrew Mango; Atatürk (Modern Türkiye'nin Kurucusu), (Çev. Fusun Doruker), İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s. 51.

¹³ age.; s. 51.

¹⁴ Kinross; s. 24.

¹⁵ Kemal Karpat; Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 310.

mahallelerinde ise evler âdeta birbirine yapışıkken Rumlar gibi zengin olanlar sahildeki gösterişli villalarda oturmaktaydılar.¹⁶

Mustafa Kemal 1881'den 1896 yılına kadar Selânik'te yaşamıştır.¹⁷ Öğrenim çağına gelen Mustafa'nın hangi okula gideceği konusunda annesi ile babası arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Annesi Mustafa'nın Hafız Mehmet Efendi'nin mahalle mektebine gitmesini istiyor, babası ise o dönemki yeni yöntemlerle eğitim yapan seküler Mekteb-i Şemsi İptidaisinde okumasını istiyordu. En sonunda önce mahalle mektebine başlayan Mustafa, birkaç gün sonra Şemsi Efendi Mektebine geçmiştir. ATATÜRK, okul seçimindeki bu kararı için hayatı boyunca babasına minnettarlık duymuştur. 1888 yılında babasını kaybetmiştir. Bir süre Rapla Çiftliği'nde annesinin üvey kardeşi Hüseyin'in yanında kalıp hafif çiftlik işleriyle uğraştıktan sonra, eğitimsiz kalacağından endişe eden annesinin isteğiyle Selânik'e dönüp okulunu bitirmiştir.

Mustafa Kemal'in Selânik'teki kısa Mülkiye İdadisi deneyimi, onun sonraki yıllarda eğitim ve kültür alanında hayata geçirdiği düzenlemeler için önemli bir basamak olmuştur. Kaymak Hafız isimli öğretmenin Mustafa Kemal'i dövmesi,¹⁸ onda gelenekçi eğitim sistemine karşı belli bir kanaatin oluşmasına yol açmıştır.

Daha sonra 1893 yılında Selânik Askerî Rüştiyesine girdi. Mustafa Kemal'in Selânik'teki eğitim - öğretim sürecinde birkaç okulun adı geçmekle birlikte, onun yaşamında asıl etkili olan okul Askerî Rüştiyedir. O dönemde askerî rüştiyeler modern okul kapsamında olup hem yerli hem de yabancı dille eğitim yapan Türk okullarının açıldığı bu süreçte rüştiyelerde, Türkçeye daha çok önem verilmekte, yabancı dile ise diğer okullara göre iki yıl erken başlanmaktaydı. Fransızcanın yabancı dil dersi olarak okutulduğu bu okullarda, spor salonları da vardı. Sivil rüştiyelerde ise Kur'an esasına göre eğitim verilmekte ve Arapça dersleri daha fazla idi. Yine askerî rüştiyelerde öğrenciler, yetenekleri ve durumlarına göre yükselebiliyorlardı.¹⁹

Mustafa Kemal'in öğrenim gördüğü Selânik Askerî Rüştiyesi, Mithat Paşa Caddesi'nde yeni ve oldukça güzel bir binaya sahipti ve düzenli ve disiplinli bir okuldu. 1884 yılında açılan okulda, dersleri ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğunu subayların teşkil ettiği bir eğitim ve yönetim kadrosu vardı. Selânik Askerî Rüştiyesinde de diğer askerî rüştiyelerde olduğu gibi, Mustafa Kemal'in kişisel gelişimine ve sonraki yıllarda liderliğine katkı sağlayacak bir eğitim - öğretim programı uygulanmaktaydı. Türkçe, derslerin yüzde 43'lük kısmını kapsarken matematik - fen dersleri yüzde 12, sosyal

¹⁶ Mango; s. 51.

¹⁷ XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarındaki Selânik ile buradaki sosyokültürel ve sosyoekonomik yapıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Selânik (1850-1918); Derleyen Gülles Veinstein, (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul, İletişim Yay., 2014.

¹⁸ Uluğ İğdemir; Atatürk'ün Yaşamı, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 4

¹⁹ Ali Güler; Sarı Paşa. İnsan Atatürk, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 63 - 64

dersler yüzde 7, Arapça - Farsça yüzde 20, Fransızca yüzde 9, uygulamalı dersler ise yüzde 9'unu teşkil etmekteydi.²⁰

Mustafa Kemal ile ilgili hemen bütün biyografik çalışmalarda geçen matematik öğretmeniyle olan diyalogu, onun daha o yıllarda matematik zekâsının ne denli geliştiğini göstermesi açısından önemlidir. Askerî Rüştiyedeki Matematik Öğretmeni Yüzbaşı Üsküplü Mustafa Sabri Bey ona anlamı mükemmellik, olgunluk olan "Kemal" adını verirken²¹ Fransızca Öğretmeni Yüzbaşı Nakîyüddin Bey, özgürlük düşüncesiyle genç Mustafa Kemal'in düşünce yapısını etkilemiştir.²²

Mustafa Kemal, askerî rüştiyede diğer öğretmenlerinin de dikkatini çekmiş ve kısa zamanda çavuş rütbesine yükseltilmiştir. Öğretmenin yokluğunda onun yerine geçen Mustafa Kemal, kara tahta önünde arkadaşlarına ders vermeye başlamıştır. Daha o yaşlarda öğretmenlik rolünü rahatlıkla yerine getiren Mustafa Kemal, zaman zaman da mevcut otoriteye karşı bir duruş da göstererek liderliğin yanı sıra direnme yaklaşımının da ipuçlarını vermiştir.²³

Mustafa Kemal'in askerî rüştiyenin son sınıfında almış olduğu notlara bakıldığında, Sadece Tarih-i İslam dersinden tam puan alamadığı, toplam 443 notla dördüncü olarak okulu tamamladığı görülmektedir.²⁴ Mustafa Kemal'in fen - matematik derslerinin diğer okullara göre daha yoğun olduğu Askerî Rüştiye'den tam not olan 444'ten bir eksikle, yani 443 toplam notla mezun olması, sonraki yıllarda hem askerî hem de siyasi hamleleri için ipucu verebilecek bir pedagojik sonuçtur.

Mustafa Kemal, Manastır ve Manastır Askerî İdadisi

Mustafa Kemal Kuleli Askerî İdadisine girmeyi düşündüyse de ona ağabeylik yapan Selânikli Subay Hasan Bey'in tavsiyesine uyarak Manastır Askerî İdadisine kaydoldu. Selânik ve Kosova ile birlikte Makedonya'nın üç önemli vilayetinden biri olan Manastır, Balkanlara bağlanan yollar üzerinde olması nedeniyle stratejik açıdan büyük öneme sahipti. Sıradağlar arasında genişleyen ovanın yüksek bir yerinde kurulmuş olan Manastır, Arnavutluk, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan ile çevrilmişti. Bu yüzden stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Manastır, Makedonya'nın başlıca askerî merkezi konumundaydı. Diğer yandan bir taşra şehri olmasına karşın Selânik gibi kozmopolit bir hava da hâkimdi.²⁵

²⁰ Yusuf Çam; Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar. Rüştiye - İdadî (1892-1902), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s. 73

²¹ Yusuf Hikmet Bayur; Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, Güven Basımevi, Ankara, 1963, s. 8. İğdemir; s. 4

²² Güler; Sarı Paşa..., s. 66.

²³ Lord Kinross; Atatürk. Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, (Çeviren Ayhan Tezel), Beşinci Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1973, s. 33-34.

²⁴ Ali Güler; Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Aldığı Notlar (Arşiv Belgelerinin Işığında), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 10.

²⁵ Kinross, s. 34 - 35.

Mustafa Kemal'in geldiği dönemde yaklaşık 30 bin insanın yaşadığı Manastır'da; Türkler ve Arnavutların oluşturduğu Müslümanlardan başka, Sırp, Bulgarlar, Ulahlar, Rumlar ve Yahudiler yaşamaktaydı. Siyasi açıdan son derece karışık olan şehirde Müslüman - gayrimüslim mücadelesi olduğu gibi, gayrimüslimler arasında kiliseler aracılığıyla ciddi bir egemenlik mücadelesi verilmekteydi.²⁶

Osmanlı Devleti'nde idadiler, yüksekokullara öğrenci hazırlayan orta dereceli okullar olarak bilinmektedir ve askerî idadilerin kurulması Tanzimat Dönemi'ne rastlamaktadır. 1845'te alınan karar doğrultusunda Bursa ve Bosnasaray'da açılan iki okulu, 1847'de Edirne ve Manastır'da açılan diğer iki askerî idadi izlemiştir.²⁷

Mustafa Kemal, Manastır'daki eğitiminde de kendini bir anda çatışma ortamında bulmuştur. Makedonya'daki Türk otoritesinin Yunan ve Slav çeteciler karşısında gittikçe zayıfladığı bir dönemde öğrenime başlayan Mustafa Kemal,²⁸ şehrin kozmopolit havasının ve zayıflayan otoritenin imparatorluğu nereye götürdüğüne dair Selânik'te beliren düşüncelerini doğrulayan bir ortamla karşılaşmıştır.

1896 - 1899 yıllarında okuduğu Manastır Askerî İdadisinde Tarih Öğretmeni Kolağası Mehmet Tevfik Bey (Bilge), Mustafa Kemal'in tarihe olan merakını güçlendirmiştir. Bu tarihte başlayan 1897 Osmanlı - Yunan Savaşına gönüllü olarak katılmak istediysen de hem idadi öğrencisi olduğu hem de 16 yaşında olduğundan dolayı cepheye gidememiştir.²⁹

Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisini tam not olan toplam 420 puanla ikinci olarak bitirmiştir.³⁰ Mustafa Kemal'in bu okulda diğer sınıflarda aldığı notlara bakıldığında, sadece fen - matematik derslerinde değil, genel tarih ve Osmanlı tarihiyle ilgili derslerden de tam puan aldığı görülmektedir. Bu da onun ilgisinin sadece askerlik sanatı ve fen dersleriyle sınırlı kalmadığını, onun dünya olaylarıyla da yakından ilgilendiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal, İstanbul ve Harbiye

Mustafa Kemal'in Selânik ve Manastır'da yaşadıkları, Osmanlı Devleti'nin artık tükendiğini, ömrünü tamamladığını göstermesi açısından önemlidir. Önce, kozmopolit ve pek çok örgütün bulunduğu, herkesin birbirini boğazladığı Selânik üzerinden, sonra da deniz dışında pek çok açıdan benzer konumda bulunan Manastır üzerinden, Osmanlı Devleti'nin artık yaşayamayacağını görmüştür

²⁶ Güler; Sarı Paşa..., s. 76 - 77.

²⁷ age.; s. 69-71.

²⁸ Kinross; s. 35.

²⁹ Güler; Sarı Paşa..., s. 90 - 91.

³⁰ Güler; Mustafa Kemal'in Notlar, s. 16 - 17.

Dünya XX. yüzyıla girerken Mustafa Kemal'in de İstanbul'daki yaşamı başlamıştır. Mart 1899'da Mustafa Kemal Harbiyeye girmiştir.³¹ İstanbul o dönemde birbirinden ayrı iki şehir hâlindeydi: Haliç'in kuzeyinde Pera, yani Beyoğlu vardı; burası Hristiyanların şehri olarak anılırdı. Güneyde İstanbul tarafı vardı, burası ise Müslümanların şehri idi.³² Harbiye, Pera'ya çok yakındı. Bu bölgede elçilikler ve konsolosluk binaları ile ülkenin hemen hemen bütün ticari faaliyetini ellerinde tutan yabancı kapitalist şirketlerin temsilcilikleri bulunmaktaydı.³³ Pera'nın sokaklarında Türkçeye pek rastlanmaz, daha çok Fransızca, Rumca, İspanyolca ve Ermenice konuşulurdu. Katolik, Ortodoks ve Gregoryen kiliseleri ile havralar da yine bu bölgede çokça bulunmaktaydı.³⁴ Pera modernliğin sembolü gibiydi.³⁵ Sokaklarda şık faytonlar gezer, mağazalar Viyana ve Paris'ten gelme en yeni mallarla dolar taşardı. Eğlence kültürünün geliştiği Pera'da, tiyatro, müzikhol, kabare ve kulüpler yer almaktaydı.³⁶

Batılılaşmış Türkler, o dönemde yeni yerleşim merkezlerinden olan Teşvikiye'de otururlarken Pangaltı ve Osmanbey'de Ermeniler oturuyorlardı.³⁷ Büyükkada'da zengin İstanbulluların yazlık evleri yer almaktaydı.³⁸

İstanbul'un Müslümanların (Türklerin) oturduğu tarafı, gayrimüslimlerin oturduğu Pera gibi gösterişli ve ıslık ıslık değildi. Şehrin bu kesiminde duvarlar yıkılıyor, boyalar dökülüyor, avluların taş döşemeleri çatlıyor, ara yolları otlar bürüyordu; geceleri de hiçbir kırıptıya rastlanmıyordu.³⁹

XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında İstanbul, Avrupa kentlerini andırmaya başlamıştı.⁴⁰ İstanbul'un artık düzgün limanları, ulaşım ağı, sağlam evleri, geleneksel pazar yerlerine ek olarak alışveriş merkezleri, yeterli sayıda otelleri, geleneksel Rum meyhanelerinin yanı sıra restoranları ve et lokantaları, okulları ve hastaneleri vardı.⁴¹ Bu dönemde İstanbul'da, Paris'tekine benzer çok katlı binalar inşa edilmeye başlanmıştı. Ancak kentin dar sokaklı, ahşap evli "oryantal" mahalleleri de kaybolmamıştı. Kentin zengin Müslümanları İstanbul'un daha "Avrupalı" semtlerinde yaşarlardı. O dönemin Avrupa kentleriyle kıyaslandığında kenar mahalleler çok azdı, günümüzdeki gibi bir gecekondulaşma kültürüne rastlanmıyordu.⁴²

Ancak bu modernleşen kentin olanaklarından en çok gayrimüslimler ve Avrupalılar yararlanıyordu. Zengin Müslüman aileler bile gayrimüslim

³¹ Mango; s. 65. Lord Kinross; s. 38.

³² Kinross; s. 39.

³³ Villalta; s. 42.

³⁴ age.; s. 43.

³⁵ Kinross; s. 40.

³⁶ age.; s. 40.

³⁷ Mango; s. 65.

³⁸ age.; s. 69.

³⁹ Kinross; s. 39, 40.

⁴⁰ Mango; s. 41.

⁴¹ age.; s. 41.

⁴² age.; s. 41.

doktor, dişçi, terzi, inşaatçı ve tesisatçıya gidiyor, onların dükkanlarından alışveriş ediyor, onlara ait kahve ve lokantalarda eğleniyorlardı.⁴³ Gezgin ve yerleşik yabancılar da özellikle İstanbul'un Moda semtindeki villalarında yaşıyor, kendi ülke konsolosluklarınca kurulan mahkemelerin yargısı altında korunuyorlardı. Yerli gayrimüslimlerin çoğu da aynı yaşam standardını takip ediyorlardı.⁴⁴

Böylesi bir İstanbul manzarasında Harbiyede öğrenime başlayan Mustafa Kemal, Makedonya'dan ilk kez ayrılmıştır. Mustafa Kemal, Selânik ve Manastır'dan hem eğitim - öğretim hem de kozmopolit bir kentte nasıl yaşanacağı konusunda ciddi bir birikime sahip olarak başkente gelmiştir.

İstanbul, hemen herkes için sadece askerliğin, sosyokültürel faaliyetlerin merkezi değil, aynı zamanda siyasetin de en fazla konuşulduğu yerdı. Selânik ve Manastır'da muhalefet daha etkin iken İstanbul, iktidarın kenti idi. Ancak Mustafa Kemal, Harbiyeye muhalif düşüncelerle gelmişti.

II. Mahmut döneminde 1834 yılında kurulan Harbiye, Mustafa Kemal'in girdiği yıl olan 1899'da iyice olgunlaşmış ve Osmanlının modern ama artık belirli eğitim - öğretim geleneğine sahip bir kurumu hâline gelmiştir. Aslında 1899 yılı esas alındığında, Osmanlı yükseköğretim sistemi içerisinde modern eğitim - öğretim metotlarını uygulayan okulların askerî okullar olduğu görölmektedir. 1863'te kurulan ancak faaliyeti uzun sürmeyen Darülfunun, 1900'da tekrar açılacak ve kendini bulması yıllar alacaktı. Medreseler ise gün geçtikçe daha içe kapalı bir eğitim - öğretim tarzına yönelmiş ve toplumsal gelişmelerin dışında kalmıştı. Bu bağlamda Mustafa Kemal, ülkenin en modern yükseköğretim kurumunda yükseköğrenimine başlamıştı. Bu modernlik fiziki mekândan ders müfredatına, eğitim ve öğretim kadrosundan öğrencilere kadar Harbiyeyi ve mezunlarını farklı kılan bir yapıya işaret etmektedir.

Selânik ve Manastır geçmişı olsa bile Mustafa Kemal gibi birisi için Makedonya'dan ilk kez ayrılmak ve İstanbul gibi bir metropole gelmek belli bir dönem uyum sorunu yaratmıştır. Bunu Mustafa Kemal de kabul etmektedir. Bu nedenle Harbiyenin ilk yılı Mustafa Kemal açısından iyi geçmemiştir.⁴⁵ Mustafa Kemal, bu ilk yılda derslerden istediği notları alamasa da ülkesiyle ilgili sorunlara olan ilgisi giderek artmıştır.

Harbiyede çevresine, Manastır'dan devam ettirdiği arkadaşlarının yanı sıra yeni dostlar ekleyen Mustafa Kemal'i bu öğrenim sürecinde de yakından etkileyen öğretmenleri olmuştur. Fransızca Öğretmeni Necip Asım Bey, Talim Öğretmeni Rahmi Paşa bunların sadece iki tanesi idi.⁴⁶

⁴³ Mango; s. 41 - 42.

⁴⁴ age.; s. 42.

⁴⁵ Bayur; s. 9. İğdemir; s. 5.

⁴⁶ Güler; Sarı Paşa..., s. 108.

Mustafa Kemal'in Harbiye yıllarına dair pek çok anı bulunmaktadır.⁴⁷ Anılardan, bu dönemde Mustafa Kemal'in vatan, millet, Türklük gibi düşüncelerinin olgunlaşmış, modernleşmeyle ilgili yaklaşımlarının da sistemleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda Mustafa Kemal'in düşüncelerini arkadaşlarına aktarma konusunda da çaba içerisine girdiği ve hatta daha fazla insana ulaşmak için bir gazete çıkarma girişiminde bulunduğunu görmekteyiz.⁴⁸

Mustafa Kemal, Harbiyeyi, 1902 yılında üç yıllık toplam 1.498 notla, ilk on öğrenci arasına girerek, sekizinci olarak tamamlamıştır. Bir başka Selânikli öğrenci olan Ahmet Tevfik'in birincilikle mezun olması ilginçtir.⁴⁹

Sonuç

Bu bildirinin başlığından da anlaşılacağı gibi, Mustafa Kemal'in Askerî Rüştiyeden Askerî İdadiye, Harbiyeden Harp Akademisine uzanan eğitim - öğretim süreci, Mustafa Kemal'in ATATÜRK olmasını doğrudan etkilemiştir. Mustafa Kemal ATATÜRK, sadece asker değil, savaş sanatında ön plana çıkan bir komutan, sadece siyasi düşünceleri ve eylemleri olan bir siyasetçi değil, devlet adamıdır.

Mustafa Kemal, öğrenciliğinin ilk yıllarında, fiziksel ve psikolojik gelişiminden sonra, öz güven ve öz değer duygularından kaynaklanabilecek sorunları kolaylıkla aşmış ve olgunlaşma dönemine geldiği İstanbul'da, ülkenin içinde bulunduğu durumu daha yakından görmüştür. Analitik bir zekâyâ sahip olan Mustafa Kemal, kendince önce zihninde oluşturduğu çözüm önerilerini ilk olarak arkadaşlarıyla paylaşmış, ardından da olay ve olgulara karşı doğru tepkiler vererek tasarımlarını hayata geçirmiştir.

Askerî Rüştiye ve Askerî İdadide fen - matematik zekâsını geliştirerek mantıksal düşünmek, sayıları etkili kullanmak, problemlere bilimsel çözümler üretmek ve kavramlar arasındaki ilişki ya da örüntüleri ayırt etmek, sınıflamak, genelleme yapmak, hipotez test etmek, benzetmeler yapmak gibi davranışlar edinen Mustafa Kemal, okul dışı faaliyetleri ve özellikle de Harbiyedeki girişimleriyle de sosyal zekâsını ilerletmiştir. Bu durum da Mustafa Kemal'in insanlarla iletişim sağlamak, onlarla empati kurmak ve davranışlarını yorumlamak gibi yeteneklerinin doruğa ulaşmasında etkili olmuştur.

Kısa süreli sivil okullar bir tarafa bırakılırsa Mustafa Kemal'in, komutan ve devlet adamlığı kişiliği üzerinde asıl rol oynayan eğitim kurumlarının askerî okullar olduğuna kuşku yoktur. Bu okulların müfredatları kadar, bu okulların eğitim ve komuta kademesi ile öğrenci profili de Mustafa Kemal'in başarısında rol oynamıştır. Nitelikli arkadaş grubunun, Mustafa Kemal'in liderliğini tetikleyen etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarıyla bir önceki ve sonraki sınıflardaki okul

⁴⁷ Bu anılardan bir kısmı şunlardır; Kâzım Özalp; Atatürk'ten Anılar, Ankara, 1994. Asım Gündüz; Hatıralarım, İstanbul, 1973. Ali Fuat Cebesoy; Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

⁴⁸ Güler; Sarı Paşa..., s. 114.

⁴⁹ Güler; Mustafa Kemal'in Notları..., s. 26.

arkadaşlarının çoğunun II. Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele yıllarıyla Cumhuriyet Dönemi'ndeki tutum ve davranışları, onun çok nitelikli bir neslin parçası olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, Cilt I., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

BAYUR, Yusuf Hikmet; ATATÜRK'ün Hayatı ve Eseri, Güven Basımevi, Ankara, 1963.

BÜMEN, Nilay; Okulda Çoklu Zekâ Kuramı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004

CEBESÖY, Ali Fuat; Sınıf Arkadaşım ATATÜRK, Okul ve Genç Subaylık Anıları, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

ÇAM, Yusuf; ATATÜRK'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar. Rüştîye-İdadî (1892-1902), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.

GÜLER, Ali; Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Aldığı Notlar (Arşiv Belgelerinin Işığında), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

GÜLER, Ali; Sarı Paşa. İnsan ATATÜRK, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

GÜNDÜZ, Asım; Hatıralarım, İstanbul, 1973.

İĞDEMİR, Uluğ; ATATÜRK'ün Yaşamı, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

KARPAT, Kemal; Osmanlı Nüfusu 1830 - 1914, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010

KINROSS, Lord; ATATÜRK (Bir Millet'in Yeniden Doğuşu), (Çev. Necdet SANDER), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

MANGO, Andrew; ATATÜRK (Modern Türkiye'nin Kurucusu), (Çev. Füsün DORUKER), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

ÖZALP, Kâzım - ÖZALP, Teoman; ATATÜRK'ten Anılar, Ankara, 1994.

Selânik (1850 - 1918); Derleyen Gülles VEINSTEIN, (Çev. Cüneyt AKALIN), İstanbul, İletişim Yay., 2014.

TALU, Nilay; "Çoklu Zekâ Kuramı ve Eğitime Yansımaları", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, 1999.

Türkçe Sözlük; Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

VILLALTA, Jorge Blanco; ATATÜRK, (Çev. Fatih ÖZSU), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1982.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ASKERİ LİDERLİĞİ

Prof. Dr. Mahir AYDIN*

“Savaş, yüce bir amaç uğruna yapılmazsa cinayettir.” Mustafa Kemal’in bu değerlendirmesine İngiliz Komutan Wellesley, 100 yıl öncesinden farklı bir destek verir. Waterloo’da Napolyon’u yendikten sonra: “Savaş kaybetmekten sonraki en üzücü şey, kazanmaktır.” der.

Bu yüzden savaş, yalnızca bir sanat değil, en ince sanattır. Çünkü öznesi, insan canıdır. Oysa asker, dünyaya savaşmak için gelen *ölüm makinesi* değildir. Çünkü o, ölmek için öldürmek zorunda kalan, en ağır görevli, *vatan muhafızıdır*. Bu nedenle savaş, komutanın gerçek yeteneğini ortaya çıkaran, bedeli büyük sorumluluktur.

Dünya Savaşı başlarken Yarbay Mustafa Kemal, Sofya’da askerî ataşe olarak görevlidir. Aslında kendisi Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesinden yana değildir. Ancak girilen savaşın da dışında kalmak istemez. Görev almak için 20 Ocak 1915’te İstanbul’a gelir.

Bundan sonra Mustafa Kemal, savaşın sonuna kadar çeşitli görevler üstlenir. Bunların ilki ve en etkili olanı, Çanakkale Cephesi’dir. Çünkü burada, henüz *iş iştenden geçmeden* sorumluluk alır ve yeteneklerini ortaya koyar. Ancak öteki görevleri, kendisinden önce ağır kayıplar verilmiş olduğu için, daha çok *yıkımı engellemek* biçiminde olur. Sonraki görevleri ise; 16’ncı Kolordu, 2’nci Ordu, 7’nci Ordu ve Yıldırım Ordular Grubu komutanlıklarıdır.

Bir komutanın karakter özellikleri, onun her konusunu etkiler. Bu konuda Mustafa Kemal için sıralı olarak birbirini izleyen üç kavram öne çıkar: *Karar, bağımsızlık, yetki*. Bu anahtar sözcük kavramları: *Karar verme yeteneği, bağımsız hareket etme istek ve becerisi ile güçlü bir inisiyatif kullanmak* biçiminde açabiliriz.

Yıllar sonra kendisi de “*Bağımsızlık karakterimdir.*” diyerek bu önemli özelliğine vurgu yapacaktır. Oysa bir kurmay subay için bağımsız davranmak, hiç kolay değildir. Böyle bir davranışa, yalnızca acil durum ve krizlerde izin verilebilir. Mustafa Kemal’in özelliklerini gören üst komutanları, yetenek kullanımı konusunda kendisine bu izni verir ve bundan da hiç rahatsızlık duymazlar. Enver Paşa ile General Falkenheim, bu toleransın dışında kalır.

Mustafa Kemal’in Dünya Savaşı’ndaki ilk görevi, 19’uncu Tümen komutanlığıdır. İlk kez yapılan bu tümen, 1’inci Ordunun 3’üncü Kolordusuna bağlıdır. 2 Şubat 1915’te, tümen karargâhı Tekirdağ’a gelir ve eldeki tek birliği olan 57’nci Alayı, 25 Şubat’ta Eceabat’a taşır. Burada kendisine, 72’nci ve 77’nci Alaylar da eklenir.

* İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Kuşkusuz 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi, Türk topçusunun tarihe muhteşem bir kayıdır. Bu başarı Mustafa Kemal'in, doğrudan görev alanının dışındadır. Ancak bu tarihe kadar öteki cepheledeki durum iyi değildir. Kafkas Cephesi'nde 3'üncü Ordu, askerinin yaridan çoğunu kaybeder; Kanal Cephesi'nde 4'üncü Ordu yenilerek çekilir ve Körfez Cephesi'nde ise Basra gibi bir büyük kayıp yaşanır. Boğaz'ın geçilemeyişi üzerine de Çanakkale Cephesi büyük önem kazanır ve 25 Mart'ta 5'inci Ordu kurulur. Liman von Sanders komutasındaki bu orduya, Gelibolu'dan sorumlu 3'üncü Kolordu ile Kumkale'den sorumlu, 15'inci Kolordu bağlanır.

Bu yapılanmada Mustafa Kemal'in 19'uncu Tümenine ihtiyat, yani destek görevi verilir. O da askerini, Arıburnu gerisinde konuşlandırır. 18 Nisan'da birliğine, bölgede tatbikat yaptırır ve daha sonra karargâhını çıkarma cephesinin karşısında ve Conkbayırı gerisindeki, Bigalı'ya taşır.

Gelibolu'ya yönelik çıkarma harekâtı, Seddülbahir ve Arıburnu üzerinden yapılacaktır. Önce, Boğaz geçişini engelleyen Türk topçusunun direnci kırılacak, sonra Kilitbahir Platosu'nda birleşilecek ve oradan da Eceabat'a inilerek donanma ile İstanbul gidilecektir.

Kâğıt üzerinde kolay görünen bu planın doğal engelleri de zor değildir. Seddülbahir gerisindeki Alçıtepe (219 m) ile Arıburnu gerisindeki Kocaçimentepe'yi (305 m) aşmak yeterlidir. Bu sırada Kumkale'de bir gösteriş çıkarması ile Seddülbahir'e yardım yapılması engellenecektir.

Bu çıkarma harekâtı yalnız Türkler için değil, İngilizler için de çok önemlidir. Öyle ki bir gün öncesinde, yani 24 Nisan'da Çıkarma Kuvvetleri Komutanı Hamilton: *"Ey Zafer Tanrısı! Bu savaşı kazandıktan sonra, artık rahatlıkla ölebilirim."* der. Çünkü 18 Mart Deniz Zaferi'nden sonra, karada alınacak yeni bir yenilgi, zaten onun *kariyer ölümü* olacaktır.

25 Nisan 1915 sabahı İngiliz askeri, Arıburnu bölgesindeki gözetleme taburunu püskürterek Kemalyeri'ne kadar ilerler. Onları önce, 9'uncu Tümenine bağlı 27'nci Alay karşılar. Çıkarmayı haber alan Mustafa Kemal, bilgi paylaşımında bulunduktan sonra, birliğini Kocaçimentepe'ye ulaştırır. Daha ileride, Conkbayırı güneyindeki 261 rakımlı tepede, cephanesi bittiği için çekilen askere rastlar. Önce onları, ünlü *"Cephaneniz yoksa süngünüz var."* komutu ile savunma konumuna geçirir. Ardından durumu, bağlı bulunduğu 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya rapor eder: *"Düşmanın karaya çıkmış olan piyadesi, Arıburnu ile Kabatepe arasında, 1,5 km kadar bir cepheledeki sırtları işgal etmiştir."*

Bu bildirimine karşılık alamayınca emir beklemeden kendi tümenine bağlı 57'nci Alayı, düşman üzerine yönlendirir. Burada söylediği *"Ben sizlere ölmeyi emrediyorum!"* komutu, *savaş tarihinin en büyük sözü* olmalıdır. Ardından yine kendisine bağlı, 72'nci ve 77'nci Alayların desteği ile Kocaçimentepe'nin düşmesini engeller. Buradaki ani karar ve etkili uygulamalar, çıkarma harekâtının Arıburnu Cephesi'nde başarısızlığına da Çanakkale Savunması'na da temel oluşturur. İngiliz Robert Rhodes James,

25 Nisan 1915 için günlüğüne, şu notu düşer: “Başarı ile felaket arasında, bir bıçak sırtı kadar mesafe vardı.” Ancak başarı, Türklerden yana olacaktır.

28 Nisan’da Mustafa Kemal, Arıburnu’nda savunmaya geçer. Çünkü kıyıya inen yamaçlar, birleşik donanmanın ağır top ateşi altındadır. Bu sırada 3’üncü Kolordudan yardım isteği bir kez daha karşılık görmez. Ancak o, 57’nci ve 64’üncü Alay komutanlarını kutlamayı göz ardı etmez: “Gösterilen fedakârlık şayanı takdirdir.” 1 Haziran’da, albaylığa yükseltilir.

Ancak işgalciler, bununla yetinmeyecek ve yeniden saldıracaktır. 2 Haziran’da 19’uncu Tümenin cephesi genişletilince birliklerinin sayısı azalır. Mustafa Kemal bu konudaki kaygısını dile getirmekten çekinmez. Bağlı bulunduğu 3’üncü Kolordu Komutanı ile ikinci çıkarma için öngörülen araziye inceler. Esat Paşa’nın sorusu üzerine, çıkarma bölgesi olarak Arıburnu - Anafartalar arasını gösterir. Ancak onu inandıramaz. Oysa Mustafa Kemal, bölgeyi *avucunun içi* gibi biliyordur. Çünkü Balkan Savaşı’nda, Bolayır Kolordusunun kurmay başkanlığını yapmıştır. Bu durumda kendi önlemini alır ve karargâhını, çıkarma bölgesini yukarıdan gören Düztepe’ye taşır.

6 Ağustos’ta ikinci kez başlayan çıkarma harekâtı, Mustafa Kemal’in öngördüğü yerden yapılır ve Anafartalar Cephesi’ni zor durumda bırakır. Ordu Komutanı 16’ncı Kolordudan bölgeye destek vermesini istese de, 7’nci ve 12’nci Tümenler saldırıya geçemeyince cephe çökmenin eşiğine gelir. Bu durumda Sanders, Mustafa Kemal’in bilgisine başvurur. O da tüm birliklerin çok kısa süre içinde kendi komutasına verilmesini önerir. Hatta Ordu Komutanının, “Çok gelmez mi?” sorusuna, “Az gelir.” karşılığını verir.

Bir ordu komutanı ile emrindeki albay arasında, böylesine bir diyaloga tanık olmak, doğrusu çok zordur. Ancak yapacak bir şey yoktur. 8/9 Ağustos gecesi Mustafa Kemal, Anafartalar Grubu Komutanlığına atanır. Aslında, böylesine kritik bir ortamda ölüm kalım sorumluluğunu üstlenmek, sıradan bir cesaret değildir. Ancak o, “Büyük bir övünçle kabul ettim.” der ki bunu diyebilmek için yetenek açısından *büyük komutan* olmak gerekir.

Buradaki en büyük sorun, asker sayısında değil, doğru komuta konusunda yaşanır. Bunu daha sonra Mustafa Kemal, “*Bence yapılacak iş gayet basit idi, şöyle ki...*” diyerek sanki *su içmek kadar kolay* anlatır. Artık Albay Mustafa Kemal, Ordu Komutanı ile *baş başa değerlendirme* yapan, yetki ve sorumluluk taşıyan kişi boyutundadır.

10 Ağustos’ta Mustafa Kemal, emrindeki kuvvetleri düzenledikten sonra saldırıya geçer ki bu, Birinci Anafartalar Çarpışması’dır. Conkbayırı’ndaki kuşatmayı, askerini süngü saldırısına sokarak yarar. Öyle ki şiddetli çarpışmalar sırasında, şehit ve yaralıları saymak zordur. Bu bedel karşılığında önce işgal saldırısı durdurulur, ardından çarpışma bölgesi ele geçirilir ve sonrasında da karşı saldırıya geçilir.

Türk süngü saldırısı karşısında işgal kuvvetleri tutunamayarak kıyıya dek çekilir. Ancak daha ileri gitmeye, Birleşik Donanmanın denizden verdiği şiddetli top ateşi engel olur. Mustafa Kemal de askerini bu ateşten korumak için Conkbayırı ve Şahintepe’de konuşlandırır. Geline aşamayı Hamilton, şöyle yorumlar: “*Sonuç yıkım değil, ancak başarısızlık oldu.*”

Artık Çanakkale’nin geçilemezliği kanıtlanmış ve Mustafa Kemal de Türk askerinin doğru komuta ile neler başarabileceğini ortaya koymuştur. Bundan sonrası işgalciler için çekilmek ya da beklemek arasında, yalnızca *gurur sorunu* olacaktır.

Ancak Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasında, 1911 Trablusgarp Savaşı’ndan başlayan bir çekişme vardır. Saray Damadı, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, *yetenek kıskançlığını* yeri geldikçe gösterecektir. Örneğin Sarıkamış Felaketi’nden sonra 11 Mayıs’ta Çanakkale’ye gelir ve 5’inci Ordu Komutanı ile bir plan yapar. İngilizlerin denize dökülmesi için genel bir saldırıya karar verilir. Bu amaçla 18 Mayıs gecesi, 3,5 km’lik dar cepheye dört tümen, yaklaşık 40 bin asker sürülür. Topçu desteği olmadığı için 24 saat süren ve çok kanlı geçen bu çarpışmada 2, 5, 16 ve 19’uncu Tümenler ağır kayıplar verir.

Şimdi de Enver Paşa, Mustafa Kemal’in 8 Ağustos’ta atandığı Anafartalar Grubu Komutanlığını, 26 Ekim’de onaylamıştır. Buna tepki olarak Mustafa Kemal de 30 Ekim’de görevden ayrılmak ister. Bu konudaki dilekçesini 5’inci Ordu Komutanı, Enver Paşa’ya anlamlı biçimde sunar: “*Bu isteği destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Bey’i, vatanın büyük savaşında, hizmetlerine çok gerek duyulan, çok özel yetenekli, yetkili ve cesur bir subay olarak tanımayı ve takdir etmeyi öğrendim. Kendisi ayrılmak istiyor, çünkü ekselanslarının güvenine sahip olmadığı kanısındadır.*”

Çanakkale Cephesi’nde Mustafa Kemal, Arıburnu ve Anafartalar’da, 11 tümen ve 1 süvari tugayından oluşan askere, başarı ile komuta etmiş ve gerekeni yapmıştır. Artık Çanakkale’de yapabileceği bir şey yoktur. 10 Aralık 1915’te İstanbul’a döner. 14 Ocak 1916’da da karargâhı Keşan olan, 2’nci Orduya bağlı 16’nci Kolordu Komutanlığına atanır. Ancak 22 Şubat’ta 2’nci Ordunun, karargâhı Diyarbakır olmak üzere doğuya kaydırılması kararlaştırılır.

Mustafa Kemal için bundan sonrası, yeni bir Çanakkale olmayacaktır. Çünkü öteki üç cephede alınan yenilgiler yüzünden, amaçlanan çizginin çok gerisine düşülmüştür. Örneğin Kafkas Cephesi’nde: Artvin, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Muş, Rize, Trabzon, Van kaybedilmiştir. Bu yüzden onun yapabileceği, yeni kayıpları azaltmak ve daha önce kaybedileni, olabildiğince geri almak olacaktır.

27 Mart 1916’da Diyarbakır’a gelen Mustafa Kemal, 1 Nisan’da generalliğe yükseltilir. Bağlı bulunduğu Ahmet İzzet Paşa komutasındaki 2’nci Ordu gelinceye kadar gerekli talimatı 3’üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa’dan alır. Kısa sürede cepheyi inceleyen Mustafa Kemal, gözlemlerini

hem 3'üncü Ordu ve hem de 2'nci Ordu komutanlıklarına bildirir. Acil önlem olarak 5'inci Tümen ile Çapakçur (Bingöl) Müfrezesini konuşlandırır, Sasun ve Mutki milislerinin hazırlıklı olmasını ister. 13 Mayıs'ta 2'nci Ordu Diyarbakır'a gelince de 16'ncı Kolordu karargâhını Silvan'a taşır.

Rus askeri ile bu bölgede yaşanan çatışmalar, 27 Mart 1916'dan beri sürmektedir. 27 Haziran'da kazanılan Çapakçur Çarpışması ise yardıma gelen Rus askeri yüzünden, kalıcı olamaz. Durumu değerlendiren Mustafa Kemal, gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra, Muş ve Bitlis'in, Ruslardan geri alınabileceğine karar verir.

Bu amaçla 5 Ağustos'ta, 5 ve 8'inci Tümenler ile saldırıya geçer. İki gün sonra, 7 Ağustos'ta Muş ve ertesi gün Bitlis Rus işgalinden kurtulur. Bu başarıyı, *"Mağlup edilmiş düşman kuvvetleri takip edilmektedir."* diyerek 2'nci Ordu Komutanlığına bildirir. Bundan önce Rusların yakında Diyarbakır'a saldıracağı düşüncesi, halkta korkuya neden olmuştur.

Bu nedenle zafer, bölge halkı tarafından büyük sevinçle karşılanır. 2'nci Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa da Mustafa Kemal'i takdirden geri durmaz: *"Kumandanız altında bulunan askerlerinize güzel komuta ederek gereken zamanda gösterdiğiniz dâhiyane yetenek ve yiğitlik ile yaptığınız kahramanca hizmetten dolayı zatîalinize tebrik ve teşekkürlerimi bildiririm."*

Ancak 2'nci Ordunun henüz yarısı cepheye gelmiştir. 3'üncü Ordu da Erzincan'ın batısına çekilmiştir. Bu koşullar ve lojistik zorluklar, kazanılan başarının daha da artmasını engeller. Buna karşın Rusların planları da bozulur.

Karşı cephede Ruslar, 19 Ağustos'ta Mustafa Kemal için şu bilgiyi paylaşmaktadır: *"Büyük Türk komutanlarının, halk tarafından en çok saygı görenidir. Cesur, muktedir, azimkâr ve azami derecede bağımsız fikir sahibi olup herkes tarafından kabul görmektedir."* Ertesi gün Rus kuvvetleri saldırıya geçer ve Oğnut - Boğlan Çarpışması yapılır. 3 Kasım'da da Vastan Rus işgalinden kurtarılır.

Silvan'dan Bitlis'e geçen Mustafa Kemal, 7 - 23 Kasım arasında, çok yönlü konular ile ilgilenir. Bitlis'teki hastaneleri, Veysel Karani ve Muhammed Küfrevi'nin türbelerini ziyaret eder, 15'inci Alayı denetler. Kelhük köyündeki 23'üncü Alayın 1'inci Taburunu ziyareti, gösteriştten uzak ve ayrıntıya inen boyutta, askere moral desteğidir.

2 Aralık'ta 2'nci Ordu Komutanlığına şu raporu gönderir: *"Van üzerine milisler ile yapılacak bir hareket, pek başarılı olamayacaktır."* Üç gün sonra 2'nci Ordu Komutanlığı da bu değerlendirmeyi uygun bulur. 16 Aralık'ta ise 2'nci Ordu Komutanlığını vekâleten üstlenir. Ancak karargâhta oturup kalmaz. 24 Aralık 1916'da Gökdere Dağı - Çille Dağı savunma çizgisinde incelemelerde bulunur, birlikleri denetler. Bu süreçte yaptıkları, çevresindekiler için de örnek ve moral olur.

15 Şubat 1917'de Enver Paşa kendisini, *Hicaz Sefer Kuvveti* adı altında kurulacak yeni bir ordu komutanlığına atar. Amaç, Mustafa Kemal'i gözden uzaklaştırmak, ağır tanım ile *harcamaktır*. Şam'a giden Mustafa Kemal, Cemal Paşa ile yaptığı durum değerlendirmesinin ardından bu görevi kabul etmez. Enver Paşa Şam'a gelir ve 23 Şubat'ta, Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar ile toplantı yapar. Savaşın genel durumunun konuşulduğu bu toplantıda Mustafa Kemal, Medine'nin boşaltılması ve güneydeki kuvvetlerin Suriye'ye çekilmesini önerir. Bu öneri, 4'üncü Ordu Kurmay Başkanlığınca da uygun bulununca 2 Mart'ta uygulamaya konulur.

Ardından 2 ve 3'üncü Ordular, *Kafkas Orduları Grubu* adı altında birleştirilir. Silvan'daki 16'ncı Kolordu karargâhı da 2'nci Ordu karargâhı olmak üzere Diyarbakır'a taşınır. Mustafa Kemal de 5 Mart 1917'de, 2'nci Ordu Komutanlığına atanır.

Bunun üzerine asker - sivil, bölge insanının *insan yüreğine* seslenir. Aslında bu sesleniş kültürümüzün, "*Her şey inceliğinden, insan kabalığından kırılır.*" erdemine, örnek bir davranıştır. Önce, emrindeki askeri onurlandırır: "*Tüm komutan ve kahraman silah arkadaşlarımı saygı ve sevgi ile selamlarım.*" Sonrasında Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Urfa, Mardin'in mülki yöneticilerine seslenir: "*Ordumuzun başarısı için öteden beri yaptığınız değerli yardımların bundan sonra da yapılması dileği ile saygılarımı sunarım.*"

Bu süreçte yeni bir *komutanlar toplantısı*, 24 Haziran'da ve Halep'te yapılır. Bu toplantıya: Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Kafkas Orduları Grubu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, 4'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa, 2'nci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve 6'ncı Ordu Komutanı Halil Paşa katılır. Ana gündem, Bağdat'ın geri alınmasıdır. Enver Paşa'nın, kendisinden bir yaş küçük amcası Halil Paşa'nın savunmasındaki Bağdat, 3,5 ay önce yani 11 Mart'ta, İngilizlerin eline geçmiştir. Enver Paşa'nın ısrarına karşın Bağdat üzerine yapılacak bir saldırı, toplantıda kabul görmez.

Mustafa Kemal'in 2'nci Ordu Komutanlığı, 13 Mart - 9 Temmuz 1917 tarihleri arasında, dört aydan kısa sürer. Diyarbakır'da kaldığı bu kısa sürede, kentin bayındırlık işleri ile de ilgilenir. Belediye önündeki meydanı açtırarak park hâline getirir, Bağdat (Gazi) Caddesi'ni genişletir, Mardinkapı'yı yeniden yaptırır, Mardin Yolu'nu onartır.

Bu arada Enver Paşa; 4, 7 ve 8'inci Ordulardan oluşan *Yıldırım Ordular Grubunu* oluşturur ve komutanlığını da Alman Genelkurmay eski Başkanı Falkenhein'e verir. 4'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa iken 8'inci Ordu komutanlığına Alman General von Kress getirilir. 7'nci Ordu Komutanlığı için de Mustafa Kemal düşünülür. Enver Paşa kendisine, bu görevi *koşulsuzca* kabul edip edemeyeceğini sorar. O da biraz aşağılayıcı önerinin üstüne gider ve *koşulsuzca* kabul eder.

Bundan sonra Mustafa Kemal'in temel uğraşısı, Enver Paşa'nın kasıtlı tutumu ve Alman komutanın sömürgeci davranışı yüzünden *komuta sorunu* olur. Grup Komutanlığı karargâhında yazışmalar Almanca yapılır, Türk subaylar dışlanır ve alınan kararlarda Osmanlı Devleti'nin değil, Almanya'nın öncelikleri gözetilir.

Konunun daha iyi anlaşılması için Dünya Savaşı öncesine dönmek gerekir. Osmanlı Devleti'ni, İngiltere de Almanya da yanında istemez; her ikisi de onu *ağır yük* olarak görür. Ancak Kayzer II. Wilhelm, iki konuda Osmanlı Devleti'ni kullanmak ister. Birincisi, *Büyük Cihat* yani İslam Ayaklanması ile İngiltere ve Fransa'yı Müslüman sömürgelerinde zora düşürmek; ikincisi, Osmanlı cephelerine gelen İngiliz ve Fransız askeri ile Avrupa'daki yükünü hafifletmek.

Büyük Cihat'ın *olmayacak düş*, yani *hayalimuhal* olduğu, kısa sürede görülür. Ayrıca, 5 Haziran 1916'da başlayan Hicaz Ayaklanması bir yana, Arapların Türk askerine bakışı bile önemli ölçüde değişmiştir. Çanakkale Cephesi'nde Almanlar, işgal askerinin çekilmesini olabildiğince geciktirmeye çalışmıştır. Falkenheim de aynı politikayı izler.

Mustafa Kemal ise Alman komutanın yönetim ve planlarını, şiddetle eleştirir. 20 ve 24 Eylül tarihlerinde düşüncesini Enver, Talat ve Cemal Paşalar ile de paylaşır. Özetle şu önerilerde bulunur: "*Savunma savaşı yapmalıyız, bütün askerî gücü bir araya getirmeliyiz; sorumluluğu yabancıya değil, vatan evladına vermeliyiz.*"

Kısaca, Falkenheim Mustafa Kemal'den, o da Alman komutandan rahatsızdır. Taktik olarak Falkenheim, savunma amaçlı olarak Kanal Cephesi'nde iki ordu ister. Mustafa Kemal ise iki ordu karargâhının cepheye sığamayacağını ve Falkenheim'in, savunma değil, saldırı düşüncesinde olduğunu belirtir. Bu plana karşı çıktığı gibi komutanın da kendisine verilmesini ister.

Mustafa Kemal'in bu çıkışları, onu geçimsiz birisi olarak göstermemelidir. Çünkü Falkenheim'in yanlış komutası, birçok Türk subayı kendisine *düşman* eder. Bu konuda Cemal Paşa da daha sonra şikâyet edecektir. Cemal Paşa onu: Cephede uğradığı yenilgiyi üzerine almayan, üst perdeden atan, mülki - askerî yöneticilerin işine karışan ve ondan yüz bulan Alman subayların da Türk subaylara kötü davrandığı, biçiminde özetler.

Bu konuda Mustafa Kemal'in, herkesten önce tepki göstermesi, onun daha önce belirttiğimiz üç önemli özelliğinden kaynaklanır: Karar, bağımsızlık, yetki. Kendisi için de şu savunma açıklamasını yapar: "*Şimdiye değin atandığım görevlerde ve Dünya Savaşı sürecinde isteksizlik göstermiş ve özellikle yanlış karar ve uygulama ile vatanıma zarar vermiş bir subay değilim. Bütün yeteneğimi kullanmak için, gerçek bir orduya komuta etmeye hazır olduğumu bildiririm.*"

Cemal Paşa da aynı düşüncededir. Henüz Kudüs kaybedilmeden önce Filistin'e gelen Enver Paşa'dan, Falkenheim yerine Mustafa Kemal'i atmasını ister. Ancak Enver Paşa kabul etmez ve bunun gerekçesini de Almanlardan maddi yardım alabilmek için bir Alman generalinin Filistin Cephesi Komutanlığında bulunması gerektiği, biçiminde açıklar.

Ancak durum, Mustafa Kemal için kabul edilemez boyuttadır. Falkenheim'e asla güveni olmadığını belirttikten sonra, *"İçinden hesaplı bir amirin elinden, haysiyet ve şerefi kurtarmak mümkün değildir."* der. Onun bu uyarıları karşısında, *Almanya'ya çok güvenmek zorunda olan Enver Paşa* ise 6 Ekim'de şu karşılığı verir: *Zatıalınızden, bir süre daha durumu idare etmenizi rica ederim."*

Enver Paşa'nın bu söylemi, yalnız Başkumandan Vekili'nin değil, Osmanlı Devleti'nin de çaresizliğidir. Bu durumu Mustafa Kemal: *"Gerçeği, üst makamlar ya anlamamış ya da gizlemek zorunda kalmışlardır."* biçiminde açıklar. Enver Paşa'nın ricası ise onun büyük yükselişine bir göstergedir. Çünkü Dünya Savaşı başlarken Enver Paşa başkumandan vekili ve harbiye nazırı, Mustafa Kemal ise yalnızca yarbaydır. Çanakkale Cephesi'nde altı tümen komutanından biri iken aynı yükseliş çizgisinin ikinci bir örneği yoktur.

Ancak Enver Paşa'nın Falkenheim'i tutması yüzünden, 7 Kasım 1917'de 7'nci Ordu Komutanlığından ayrılır ve İstanbul'a döner. Durumu kurtarmak isteyen Enver Paşa, 15 Ekim'de kendisini, yeniden 2'nci Ordu Komutanlığına atarsa da kabul etmez. Enver Paşa'nın Falkenheim ısrarı yüzünden, Cemal Paşa da İstanbul'a dönecektir.

Kanal Cephesi'ne bir sözde saldırı planlayan Falkenheim, 9 Aralık'ta Kudüs'ün İngiliz işgaline geçmesinin baş sorumlusu olur. 25 Şubat 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından alınması, Mustafa Kemal'in beş ay önceki doğru kararının kanıtıdır. Falkenheim'in yerine yine bir Alman general ancak Mustafa Kemal'i Çanakkale Cephesi'nden çok iyi tanıyan ve takdir eden Sanders atanır.

Bundan sonra Mustafa Kemal, 15 Aralık - 5 Ocak arasında, Şehzade Vahidettin ile birlikte Almanya'da bulunur. Bu gezi sırasında Alman İmparatoru, kendisinden duyduğu rahatsızlığı Vahidettin ile şöyle paylaşır: *"Türkiye'nin muhterem veliahtı, anlıyorum ki sizin zihninizi bulandıranlar var."* Buna karşın Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın çok güvenmek zorunda olduğu Almanlara, *"Tehlikedesiniz."* demekten çekinmez.

7 Ağustos 1918'de Enver Paşa kendisini yeniden 7'nci Ordu komutanı olarak atar. Mustafa Kemal bu görevlendirmeye, *teşekkür* ile değil, *"İntikam alıyorsunuz."* diyerek karşılık verir. 18 Eylül'de ordu karargâhı Nablus'a vardığında genel durumu üç sözcük ile özetler: *"Her şey bitmiştir."*

Çünkü görünüşte, Filistin'de üç ordu bulunmaktadır. Ancak bu birliklerin yalnızca adları ordudur. Yine de yaklaşan felaketi engellemek için

köklü önlemler alınmasını ve askerin, ortak hareket için, kendi komutasına verilmesini önerir. Bu önerisi de kabul görmez.

19 Eylül'de, Yıldırım Ordular Komutanı Sanders'i, İngiliz saldırısı konusunda uyarır. Bu uyarıyı *gülümseyerek* karşılayan Yıldırım Ordular Komutanı, aynı gece baskına uğrayınca karargâhtan pijamaları ile kaçır. Mustafa Kemal'in önerdiği gibi hareket etmeyen Yıldırım Ordular Grubunda, 8'inci Ordu çok büyük kayıp verir. Mustafa Kemal de 7'nci Orduyu Şam'a kadar geri çeker ve bu çözüme karşısında, gelinen durumu şöyle özetler: *"Bütün cepheelerde ve bütün kuvvetler üzerinde, emir ve komuta kalmamıştır."*

Bu aşamada çılgınca bir emir vererek askerin, İsmet Bey ve Ali Fuat Paşa komutasında, kuzeye çekilmesini ister. Bu kararını, Humus'ta Sanders ile görüşünce, o da onaylar. Ancak Sanders, incelikli bir davranış ile çekincesini belirtir: *"Ben bir yabancıyım. Bu kararı veremem. Bunu ancak memleketin sahipleri verebilir."*

Yıldırım Ordular kurmay başkanı da çekilme kararını onaylayınca tek belirleyici, Mustafa Kemal olur. Türk askeri, Halep'in kuzeyinde toplanmıştır. Halep'in doğusunun işgal edildiği bilgisi gelince büyük risk alarak durumu yerinde görmeye gider. Artık Arap toprakları, İngiliz altını ve propagandası ile çoktan kaybedilmiştir. 23 Ekim'de İngilizler Halep'e saldırır ve üç gün süren şiddetli çarpışmadan sonra, Anadolu sınırında durdurulur.

Bundan sonra Yıldırım Ordular Grubunun son karargâhı Adana ve son komutanı da Mustafa Kemal olur. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti; Limni Adası'nın Mondros kentinde yapılan ateşkes ile Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Trablus ve Bingazi toplamında, 1.402.231 km² toprak kaybını kabul eder.

Buna karşın *vatan evladı* Mustafa Kemal, ertesi gün Sanders'in bıraktığı görevi üstlenir. Bu değişimin en önemli yönü, üç yıl önce Çanakkale'deki ordu komutanı görevini; bu cephenin iki kolordu komutanından birine de değil, altı tümenden biri, *yedek birlikler* komutanına bırakmasıdır. Bu sırada Sanders 63, Mustafa Kemal 37 yaşındadır.

Burada Sanders'in söylemi, Mustafa Kemal için *komuta sicili* gibidir: *"Siz cepheelerde, Arıburnu'nda ve Anafartalar'da çok yakından tanıdığım bir komutansınız. Gerçi aramızda bazı anlaşmazlıklar yaşandı. Ancak onlar bizi birbirimize daha yakından tanıttı. Aramızda gönül dostluğu olduğunu sanıyorum. Bugün Türkiye'yi terk etmek zorundayım. Komutam altındaki askeri, Türkiye'ye geldiğimden beri değer verdiğim bir komutana bırakıyorum."*

Dünya Savaşı'nın bitmesine karşın Mustafa Kemal yine de bir şeyler yapabilme çabasındadır. Savaş yorgunu birlikleri güçlendirmek istemesinden amacı, ateşkesin ağır koşullarına direnebilmek içindir. Bunların başında da İngilizlerin İskenderun ve Toros tünellerini işgali ile Türk askerinin terhisi

gelir. Sadrazam İzzet Paşa ile sık sık yazışır ve hatta Harbiye Nezaretinin kendisine verilmesini ister. İngiltere'den yardım uman Osmanlı Devleti ise onları gücendirmemek için güçlük çıkarılmasını istemez.

Bu yüzden Harbiye Nezareti, 7 Kasım'da Yıldırım Ordular Grubunu ortadan kaldırır. Bu karar 10 Kasım'da Mustafa Kemal'e ulaşınca o da aynı gün trenle İstanbul'a doğru yola çıkar. 13 Kasım'da Haydarpaşa'ya vardığında ise İstanbul için *karanlık günler* de başlamaktadır. 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisinden oluşan 55 parçalık *işgal donanması*, Dolmabahçe önlerinde demirlemiştir. Üç yıl önce Çanakkale'den geçit vermeyen *Çanakkale Kahramanı*, Kartal adlı bir askerî motorla Haydarpaşa'dan Sirkeci'ye geçerken o gün için inanılmaz bir söz söyler: *"Geldikleri gibi giderler!.."*

Sonuç olarak Mustafa Kemal, Dünya Savaşı boyunca üstlendiği her görevde, *makamından onur alan değil, makamını onurlandıran* başarı grafiği çizer. Bunun en somut kanıtı olarak şu ödüller sayılabilir: 30 Nisan 1915'te *Gümüş İmtiyaz Madalyası*, 1 Eylül 1915'te *Gümüş Liyakat Madalyası*, 17 Ocak 1916'da *Altın Liyakat Madalyası*, 1 Şubat 1916'da *Osmani Nişanı*, 23 Eylül 1917'de *Altın İmtiyaz Madalyası*.

Onun üstün komuta yetenekleri ilk kez Çanakkale Kara Çarpışmalarında görülür. Ancak ilerleyen süreçte ne onun yeteneklerinden ne de Türk askerinin cesaret ve kahramanlığından yeterince yararlanılır.

Dünya Savaşı'nı sonlandıran antlaşmalar içerisinde yalnızca Türkiye için yapılan uygulanamaz ve *ters yüz* edilir. Bunu da yine Mustafa Kemal ATATÜRK başarır. Ardından savaşı en iyi bilen komutan, *"Asıl olan barıştır."* ilkesine yürekten inandığı için 1923'te Türkiye Cumhuriyet Devleti'ni, *"Yurtta barış, dünyada barış."* temeli üstüne kurar.

Bundan 10 yıl sonra, Çanakkale'de ölen Anzak askeri için söylediği sözler ise savaş edebiyatının en büyük örneğidir: *"Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır, huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır."*

Başlangıçta Mustafa Kemal'in üç önemli özelliğini: *Karar, bağımsızlık ve yetki* olarak belirtmiştik. Bunları: *Durumu çabuk kavramak, çabuk karar vermek, kararını güçlü biçimde uygulamak ve sorumluluktan çekinmemek* olarak açabiliriz. Bu özellikler, kendisini savaşta *başarılı komutan* olduğu kadar sonrasında da *ulusal lider* yapar.

Her iki sorumluluğun da ortak zemini, *dürüstlük*, yani *verdiği sözü tutmak*, kısaca sözdür. 10. Yıl Söylevi'nde bunu, kendisi de vurgular: *"Büyük Türk milleti, on beş yıldan beri girdiğimiz işlerde başarı vaat eden çok*

sözlerimi duydunuz. Mutluyum ki bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım. Bu sözleri “Size yalan söylemedim.” demenin de ötesinde, “Sözümü tutamamak zorunda bile kalmadım.” diyebilmenin mutluluğudur.

Çünkü Türk kültürünün tüm değerleri, iki *genetik kod* üzerinde yükselir: Ar ve söz. Ar duygusu, utanmanın sınırları, yani kırmızı çizgilerdir. Söz ise görev sorumluluğu, yani başarının koşuludur. Binlerce yılın derinliğinden gelen bu iki öz kavram, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün kişiliğinde anlamını bulmuştur. Kuşkusuz bizler için de başarı ve mutluluğun değişmez şifresidir.

MİLLÎ MÜCADELE'DE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN SİYASİ STRATEJİSİ VE LİDERLİK UYGULAMALARI

Taha AKYOL*

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde söylediği şu söz onun bütün hayatı boyunca uyguladığı bir prensip ve stratejidir:

“Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamak ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir.”

Bu prensip, askerî stratejiden ticarete ve tabii özellikle de siyasete kadar hayatın bütün alanlarında uygulanabilir. Benim konuşmamın konusu Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele sırasında onu sadece kumandan değil, siyasi bir lider olarak başarıya götüren stratejilerin bu açıdan incelenmesidir. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele döneminde hem halkı liderliği altında toparlamak hem saltanat makamıyla erken bir çatışmadan sakınmak hem Millî Mücadele'ye dışarıda müttefikler temin etmek hem İtilaf devletleri arasındaki ihtilaflardan Millî Mücadele lehine yararlanmak gibi çok yönlü ve zaman zaman çelişecek kapsamlı bir stratejiyi yürütmek zorundaydı. İsmet İnönü, ATATÜRK'ün Millî Mücadele, devrimler ve tek parti rejimi sırasındaki liderliğinin en yakın tanığı olarak şunu söylemiştir:

“ATATÜRK'ün siyasi kudreti askerî kudretinden üstündür.”

Bundan kastı, ATATÜRK'ün siyasi kabiliyet ya da dehasının üstün olduğunu belirtmektir. Gerçekten Millî Mücadele'nin askerî sevk ve idaresinde komutanlar arasında önemli bir görüş farkı yok. Mesela, “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır.” stratejisinde Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve Karabekir Paşa aynı görüştedirler. Fakat Millî Mücadele'nin siyaseten formüle edilmesi halkın değişik kesimlerine değişik üsluplarla hitap edilerek toparlanması, dış politikanın formüle edilmesi konusunda Mustafa Kemal Paşa hakikaten “Tek Adam”dır. Bu, onu sadece başkumandan değil, aynı zamanda lider yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele sırasındaki liderliğinde üç stratejik faktör önemlidir:

1. İslam Faktörü

Bu hem içeride halkın birleştirilmesi hem dışarıda İngiltere'ye karşı İslam dünyasından siyasi destek sağlanması bakımından son derece önemliydi. Erzurum Kongresi'ndeki konuşmasında Mısır ve Hint Müslümanlarının İngiltere'ye karşı giriştiği hareketleri özellikle vurgulaması dikkat çekicidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma gününe getirilerek çok büyük bir dinî törenle açıldı. Halifenin açış nutuklarının okunduğu Osmanlı Mebusan Meclisinde hiçbir zaman bu kadar yoğun İslami tören ve tezahür olmadı. Hatta Kâzım Karabekir Meclisin bu şekilde çok yoğun bir dinî

* Gazeteci ve Yazar, Hürriyet Gazetesi'nde Köşe Yazarı.

tezahürle açılmasını, tarihimizdeki koyu taassup olaylarını hatırlatarak eleştirir. Mustafa Kemal 24 Nisan'da Millî Mücadele stratejisi bakımından fevkalade önemli olan Meclis konuşmasında "Mukaddes Halifemiz Efendimiz Hazretleri, Şevketmeap Efendimiz" kavramlarını kullandı. Konuşmasında İslam vurgusu çok kuvvetlidir.

Mecliste etnik kimlikler üzerinden çok yumuşak bir tartışma çıktığında bunun nasıl infilak edebileceğini öngören Mustafa Kemal Paşa müdahale etti, "Yüce heyetiniz yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir; fakat hepsinden mürekkep bir anasır-ı İslamiyedir... Vatandaşlırlar, birbirlerine karşılıklı bağıdırlar ve diğerinin her türlü hukukuna, ırkı, sosyal, coğrafi hukukuna riayetkâdırlar." diyerek tartışmayı kapattı.

Damat Ferit Hükûmetinin işgalci kuvvetlerin, özellikle İngiltere'nin isteğiyle Millî Mücadele aleyhine çıkarttığı fetvaya karşılık, başta Ankara Müftüsü Rifat Börekçi olmak üzere içlerinde benim büyük amcam Yozgat Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu Mehmet Hulusi Efendi gibi Anadolu müftülerinin Millî Mücadele'yi kuvvetle destekleyen toplu fetvaları gösteriyor ki o dönemde İslam sadece bir itikat değil, fevkalade önemli bir sosyolojik faktördür.

Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Hz. Peygamber'den hadisler zikrederek yaptığı birçok konuşma vardır.

2. Bolşevik Rusya Faktörü

Bu faktör, Batı emperyalizmine karşı Bolşevik Rusya'nın verdiği mücadeleden Türkiye lehine yararlanmak şeklinde tanımlanabilir. Burada dikkat çeken husus, çok yoğun İslami kavramlar kullanan Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevizm konusunda sadece antiemperyalizm faktörünü vurgulamasıdır. Bazı yazarların iddia ettiği gibi bu, Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik eğilimli ve Batı düşmanı olduğu anlamına gelmez; sadece Millî Mücadele sırasında Bolşevik Rusya ile Lozan'a kadar devam edecek olan geçici bir ittifak stratejisidir. Lozan'da Batı'yla ilişkileri geliştirme stratejisi başlayacaktır.

Ankara'da ilk diplomatik temsilcilik açan ülkeler İran, Afganistan ve Bolşevik Rusya'dır. Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik temsilci Upmal Angarski ile yaptığı konuşmalar dikkat çekicidir. Ateşli bir ihtilalci olan Angarski, Mustafa Kemal Paşa'yı zaferden sonra nasıl bir rejim kuracağı konusunda açıklama yapmaya zorluyordu. Bu, Rusya'dan alınması düşünülen silah ve mali yardım bakımından önemliydi. Mustafa Kemal Paşa, Angarski'ye zaferden sonra bir halk hükûmeti kurulacağını fakat bunu şimdiden açıklarsa emperyalizme karşı mücadelede ihtilaflar çıkacağını ve zafer kazanılamayacağını söyledi.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk diplomatik bildirisi "İslam Âlemine Beyanname" idi. Aynı gün TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Lenin'e mektup göndererek emperyalizme karşı mücadelede ondan yardım istedi.

Eylül 1920'de Bolşevik Rusya'ya yakınlık izlenimi vermek için TBMM'ye bir "halkçılık beyannamesi" sundu. Bu beyannamede emperyalizm ve kapitalizmle mücadeleden bahsediliyor, "halk hükûmeti" kavramı vurgulanıyordu. Bu beyanname 1921 Anayasası'nın giriş metni olarak Meclise sunulmuştu. Fakat Aralık 1921'de kabul edilen anayasada bu kavramlara yer verilmedi, "millî hükûmet" kavramı tercih edildi.

3. Müttefikler Arası İhtilaflar Faktörü

Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa İtilaf devletlerinin tamamını birden suçlayan, yani onları birlikte hareket etmeye iten hiçbir konuşma yapmadı. Hatta Sivas Kongresi'nde bildiri hazırlanırken İtilaf devletlerinin tamamını suçlayan cümleleri bildiriden çıkarttırdı, esas hedefin Doğu'da Ermenistan kurulmak istenmesi ve Batı'da Yunan işgali olduğunu vurguladı. Hatta Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası önergesi verildiğinde manda aleyhine tek kelime konuşmadı ama önergenin oylanmasını sürekli erteleyerek engelledi. Bundaki amacı, Amerika'yı İngiltere'ye karşı kullanmaktır. Nitekim Amerikalı General Harbord'la yaptığı konuşmada Amerika'yı dost olarak gördüklerini vurguladı. Harbord'un Başkan Wilson'a verdiği rapor Türkiye lehine olacak ve zaten bütün dış angajmanlarına karşı olan Amerikan Senatosu Harbord raporunun da etkisiyle Doğu'da Ermenistan mandası kurulmasını reddedecektir. Türkiye'ye karşı İngiliz Lloyd George ile aynı düşmanlık duygularını paylaşan Başkan Wilson'ın Ermenistan kurdurma girişimi böylece sonuçsuz kalacaktır.

Millî Mücadele sırasında Yunanistan'a karşı İtalya'yla iyi ilişkiler kurulması ve İngiltere ile Fransa arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak Fransa'yla Ankara İtilafnamesi'nin imzalanması bunun örnekleridir.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmaları üzerine bir içerik analizi yaptığımızda bu strateji çok net olarak ortaya çıkıyor. Kaynak Yayınlarından neşredilen "ATATÜRK'ün Bütün Eserleri" adlı gerçekten takdire değer külliyat üzerine benim yaptığım içerik çalışmasında ortaya çıkan tablo şudur: Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Nisan 1920'den Mart 1922'ye kadar geçen 2 yıl 1 ay 20 gün içerisinde kullandığı sol terminoloji sayısı 151'dir. Bunlar proleter, emekçi, burjuva, emperyalizm, kapitalizm kavramlarıdır.

Buna karşılık 1 Kasım 1929'a kadar 7 yıl 8 ay içerisinde bu kavramlardan sadece 8 defa bahsetmiştir. Bu dönemde Batı'yla ilişkiler geliştirilecek, 1936'dan itibaren ATATÜRK faşist İtalya'ya karşı İngiltere'yle ittifak yapmak için İngiliz Büyükelçisi Percy Loraine'le defalarca konuşmuş, talepte bulunmuştur. Fakat İngiltere o sırada Hitler'e karşı Mussolini'yi kendi yanına çekmek istediği için bu ittifaka yanaşmamıştır. Mussolini Hitler'le Çelik Pakt imzaladıktan sonra İngiltere Türkiye'ye yönelmiştir. ATATÜRK vefat ettiği için İngiltere ve Fransa ile ittifak imzasını Eylül 1939'da İsmet İnönü atmıştır. Hatay'ın ana vatana ilhakının da ATATÜRK'ün bu dönemde Batı'yla yakınlaşma politikasının eseri olduğunu belirtmeliyiz. Montrö Boğazlar Sözleşmesi de bu politikanın başarı örneklerinden biridir.

Millî Mücadele'deki İslam stratejisine gelince, 24 Nisan 1920'den Ocak 1923'e kadar 1 yıl 4 ay içerisinde Mustafa Kemal Paşa 665 defa İslami kavramlar kullandı. Bunlar Allah, Peygamber, Müslüman ve İslam kavramlarıdır.

Lozan döneminde bu kavramları 35 defa kullandı. Eylül 1924'le Kasım 1929 arasındaki 5 yıl 3 aylık dönemde resmî konuşmalarında geçen İslami kavram sayısı 11'dir.

Tekrar Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da Mazhar Müfit Kansu'ya söylediği şu sözü hatırlamak gerekir: "Zamanımızda hiçbir şeyi kaçırmamak ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir."

Devrimlerin zamanlamasını da bu kurala göre yapmıştır.

ATATÜRK'ÜN HARP VE ASKERLİK KURAMINA KATKILARI

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR*

18 Mayıs 2016 Çarşamba günü bu kutsal ocakta saygıdeğer komutanlarımızın ve sizlerin huzurunuzda “ATATÜRK’ün Harp ve Askerlik Kuramına Katkıları” başlığı altında söyleyeceklerim, gerçekte bir süredir kendi zihnimde değerlendirdiğim bir soruya kişisel cevabımdır.

Bu sorunun genel ifadesi: “Harpte yüksek komutanın rolü nedir?” şeklindedir.

Özelde ise soru: “Başarılı bir uygulayıcı olarak Mareşal ATATÜRK’ün harp ve askerlik kuramına katkısı (katkıları) nelerdir?” oluyor.

Evet, harbin doğası yüzyıllardır değişmedi diyoruz...

Nedir harbin doğası?

Sis, sürtüşme, bulanıklık, belirsizlik geçmişte olduğu gibi şimdi ve gelecekte de muharebe alanlarına hükmetmektedir.

Her harbin zihinsel hazırlığı, askerî konsepti hiç kuşkusuz özgün olarak planlanmalı ve yönetilmelidir.

Bu ise başkomutan ve karargâhının görevidir.

ATATÜRK’ün askerlik kariyerinde planlayıcı ve uygulayıcı olarak en yüksek sorumluluk üstlendiği mesleki faaliyeti 2,5 yıl süre ile Türk İstiklal Harbi’nin yönetimidir.

Onun Türk İstiklal Harbi’nde üstlendiği olağanüstü liderlik görevi, Clausewitz’in ünlü klasiğinde belirtilen özelliklerle de hayret verici bir uyumluluk göstermektedir.

Hatırlayınız, Prusyalı General Carl Von Clausewitz bu olağanüstü liderlik görevini şöyle açıklamıştır:

“Biz, başkomutan devlet adamı olmalıdır ama başkomutanlıktan vazgeçemez diyoruz; başkomutan bir taraftan devletin içinde bulunduğu bütün koşulları bir bakışta kavrar, diğer taraftan da elinde bulunan araçlarla ne yapabileceğini çok iyi bilir.”

“Savaşta ilişkilerin çeşitliliği ve sınırların belirsizliği, birçok faktörün dikkate alınmasını gerektirdiğinden ve bu faktörlerin çoğu da ancak olasılıklar kanununa göre değerlendirilebileceğinden, eğer komutan bütün bunları bir bakışta kavrayamazsa hiçbir şekilde karara varamayacağı bir görüş ve düşünce keşmekeşine düşer. Bonaparte bu konuda, tamamen doğru olarak, savaşta bir başkomutanın almak zorunda kalacağı kararların çoğunun Newton ya da Euler’in akıl gücünü gerektiren matematik problemleri kadar güç olabileceğini söylemiştir.”

İşte, Sakarya Meydan Muharebesi’nde Türk ordusu Clausewitz’in işaret ettiği şekilde dâhi bilginlerin akıl gücünü gerektiren zorlu problemleri başkomutanının “bilgelik”, “sabır” ve “cesaret” yüklü emir ve yönlendirmeleriyle bir akordeon ahenginde ve her defasında tam zamanında çözmüştür.

* TBMM’de Türk Parlamento Tarihi Çalışma Grubu Koordinatörü.

Bu tarihî hakikat, Başkomutan'ı ve ordusunu milletin yüksek güvenine layık kılmış ve onları istiklal yoluna ve yeniden güçlü devlet olarak tarih sahnesine çıkarmıştır.

Bir orduda başkomutan ve bağlı komutanlar açısından her harbin, her muharebenin zihinsel hazırlık süreci vardır, demiştim.

Şüphe yok ki bu zihinsel hazırlık süreçleri önemli mesailere ihtiyaç gösterirler.

Başkomutan ve komutanlar çoğu kere kendilerinden önce harp alanlarında defalarca sınanmış, bilinen strateji ve taktikleri uygularlar; yener veya yenilirler.

Az sayıda kahraman kılıçtan saçılan kıvılcımlarla zafere giden yolu önceden sezebilir...

Elbette bu kahramanların harp ve askerlik kuramına katkıları askerî dehalarının bir yansımasıdır.

Şimdi zihnimde bir süredir tartıştığımı söylediğim sorunun özel yanına geçiyorum.

Ama sizi önce başka bir zaman ve mekâna götüreceğim.

Şimdi geliniz hep birlikte 95 yıl öncesine gidelim...

Ankara'da Bir Akşamüstü...

16 Eylül 1921 Cuma ve Ankara Tren Garı'ndayız...

Muzaffer Başkomutan Sakarya'dan dönüyor ve istasyonda karşılayanları ayrı ayrı selamladıktan sonra otomobiline biniyor...

Çankaya'ya çıkarken atları hızlı gidemeyen ve bu yüzden istasyona karşılamaya yetişemeyen bir faytonu ve içindekileri görüyor ve şoförüne durmasını söylüyor, Ford otomobil duruyor...

Faytondakiler iniyorlar: Hamdullah Suphi, Yakup Kadri ve Ruşen Eşref cepheden gelen Başkumandan'ın zaferini tebrik ediyorlar.

Yıllar sonra Hamdullah Suphi "Ankara'ya bir çocuk gülümsemesiyle dönmüştü." diye anlatıyor bu sahneyi...

"Ankara'ya bir çocuk gülümsemesiyle dönmüştü." sözüne dikkatinizi çekmek isterim çünkü birazdan diğer tanığın anlatımında da kahramanımızın ruh hâlinin askerlik tarihi açısından sizlerin de önemli bulacağınıza inandığım sözlerinde nasıl yankılandığını işiteceksiniz.

Evet, 16 Eylül 1921 Cuma akşamüstü bu defa Çankaya Köşkü'ndeyiz...

Az önceki karşılaşmanın tanıklarından Ruşen Eşref Çankaya Köşkü'nde muzaffer Başkumandan'ın o buluşmada kendisine söylediklerini cümle cümle yazmış...

...Ve kahramanımızın ölümünden on beş yıl sonra o gün yazdıklarını yayımlıyor.

10 Kasım 1953 günü Ruşen Eşref şunları aktarıyor:

"Eski köşkünün taşlığında gazanı tekrar tebrik ettim. Yapıp başardığın iş, virtüözce çekilmiş bir bilardo vuruşu imiş gibi yarı şaka, yarı ciddi bir tavırla gülümseyerek: 'Ben galiba en iyi şu askerliği yapıyorum.' dedin. Sonra cebinden kırmızı maroken kaplı küçük bir defter çıkararak çok ciddi bir sesle:"

“Bak buraya, birader! Ben bu muharebede iki şey keşfettim ki bunlardan biri askerlik tarihinde şimdiye kadar formüle edilmemiştir. O da şudur: Daha iyi hamle etmek için eğreti çekilmeler yaptırdığım bir sırada sırt vere vere ta Ankara kıyılarına gerilediğimizi göz önünde tutarak: ‘Bu hat da elden giderse hangi hattı müdafaa edeceğiz?’ diye benden teessürle soran bir değerli kumandana, Yusuf İzzet Paşa’ya: ‘Vatanı korumakta hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Bu satıh, bir baştan bir başa vatanın bütün yüzüdür. Vatanın bu sathı, en son kayasına kadar düşmanla boğuşularak müdafaa edilecektir,’ cevabını verdim ve bu formülü bir emriyevmi (günlük emir) ile bütün orduya tebliğ ettim. İşte bu, ilk benim keşfim, benim buluşum, benim harp tarihine bir ilavemdir.’ dedin... ‘İkincisi de bana Sakarya’da doğan şu düşüncedir: Hiçbir zafer, gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için gerekir en belli başlı vasıtasıdır. Gaye, fikirdir. Zafer, bir fikrin istihsaline hizmeti nispetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihsaline dayanmayan bir zafer payidar olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur.’ diye anlatmada bulundun.”

16 Eylül 1921 Cuma akşamüstü Ruşen Eşref’in not aldığı bu konuşma, cepheden henüz gelen muzaffer kahramanımızın harp ve askerlik kuramına katkısını kendi sözleriyle anlatımıdır.

Özgün Harp Taktiğini Meclis Kürsüsünde Anlatıyor (1921)

Bundan üç gün sonra yani 19 Eylül 1921 Pazartesi günü...

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Meclis kürsüsündedir ve yirmi bir gün aralıksız süren askerî harekât ve dış gelişmeler hakkında milletvekillerine hitap etmektedir.

Başkumandan o gün uzun konuşmasında milletvekillerine bu muharebede askerlik tarihi açısından ilk defa uyguladıkları özgün planı şöyle anlatmıştır:

“Bu teferruatlı malumatı özetlemek istersek diyebiliriz ki: Düşman, ordumuzun sol kanadını kuşatmak suretiyle seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu. Bu strateji (bizim stratejimiz) düşmanın harekâtını iptal etti. Düşmanı taktik dairesinde muharebeye devam etmek suretiyle evvela stratejice mağlup ettik. Muharebeyi cephe muharebesine çevirdik. Onu müteakip merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Taarruzi harekâtımızla buna da mâni olduk ve bu suretle 21 gün gecesiyle beraber devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi kahraman ordumuz tarafından kazanıldı.”

Evet, bu sözler harp tarihinin en uzun meydan muharebesinin en mütevazı özetidir ama gerçekte harp ve askerlik kuramı ve uygulaması açısından özgün bir tecrübenin de ilanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin resmî tutanaklarına geçirilmesidir.

Özgün Harp Taktiğini Yazıyor (1927)

Başkumandan, Sakarya’da uyguladığı ve Ruşen Eşref’e kendi buluşu olarak tanımladığı özgün harp taktiğini altı yıl sonra 1927 yılında *Nutuk*’ta değerlendirirken şöyle yazmıştır:

“Meydan muharebesi yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız, Ankara’nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya doğru iken güneye döndü. Arkası, Ankara’ya iken kuzeye çevrildi. Cephenin yönü değiştirilmiş oldu. Bunda hiçbir sakınca görmedik. Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmın yerine en yakın bir yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ölçüsünde çok gerilere çekilmek gerektiği teorisini çürütmek için memleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademde direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum. Dedim ki:

Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olmaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.”

“İşte ordumuzun her ferdi, bu sistem içinde her adımda en büyük fedakârlığı göstererek ve düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratıp yok ederek sonunda onu taarruzuna devam ve güç ve kudretinden yoksun bir duruma getirdi.”

Özgün Harp Taktiğini Krokilerle Açıklıyor (1932)

1932 yılında ATATÜRK, ABD’nin Ankara Büyükelçisi General Sherrill’le görüşmelerinde Sakarya Meydan Muharebesi’nde uyguladığı özgün harp taktiğini bizzat çizdiği krokilerle açıklamıştır.

General Sherrill, Türkiye Cumhurbaşkanı’nın kaleminden çıkan bu krokilerle ilgili şunları yazmıştır:

“(…) Gazi, bana bu muharebenin hikâyesini, zamanın en mükemmel yapısı olan köşklerinin kütüphanesinde anlatmışlardı. İkisini bu kitaba koyduğum krokileri çizmek için zaman zaman hikâyeye ara veriyorlardı. (Krokilerde kırmızı renk Türkler, mavi renk Yunanlar için kullanılıyordu.)”

General Sherrill şöyle diyor:

“Gazi’nin çizdiği krokide, İsmet Paşa’nın Lider’den aldığı emre uyararak, cepheyi daima daraltarak ordusunu nasıl geriye çektiği, Eskişehir civarındaki kuzey ve güney tepelerine kadar gerilediği oval şekiller hâlinde görülmektedir. Krokiyi kısa bir inceleme, Yunan ordularının yarısı mevcudunda olan Türk ordusunun asıl boğaz boğaza kavgadan evvel, cepheleri daraltmak lüzumunu duyduğunu ortaya koyacaktır. Türklerin geriye çekilişini işaretleyen kırmızı çizgiler, Eskişehir’den geriye giderken Yunanları Sakarya’nın beri tarafına nasıl çektiklerini ve geriye doğru cephelerini gittikçe daraltmak suretiyle nasıl güçlendirmiş bulunduklarını belirtmektedir. (...).”

General Sherrill, Türkiye Cumhurbaşkanı’nın çizdiği ikinci Sakarya krokisini de şöyle açıklıyor:

“Şimdi de bu strateji ustasının görüşmelerimiz sırasında bize çizdikleri ikinci krokiye geelim. Bu krokide, sol tarafta tepede Eskişehir’den Afyonkarahisarı’na (Af.) giden demir yolu, mavi çizgiyle gösteriliyor. Krokiden

anlaşılmaktadır ki Yunanlar, Sakarya Nehri'ni geçince kuvvetlerini Türklerin güneyinden bir çevirme yapmak ve doğrudan Ankara üzerine yarıp gitmek için toplamışlardı. Şimdi, savaşın en kritik anıdır. Türkler, Ankara'yı korumak için savaşı kendi sol cenahları ilerisinde mi yapmak, yoksa kendi sağ cenahlarından Yunanların sol cenahlarına kahramanca bir atılışla ezerek Yunanların Türk sol cenahı çevresindeki çevirme hareketine mi başvurmak durumundaydılar? Savaşın en buhranlı bu son gecesinde, Yunan sağ cenahı Ankara'ya, Türklerin sağ cenahındaki müdafaa birliklerinden çok daha yakın bulunuyordu...”

General Sherrill daha sonra şöyle devam ediyor:

“Her şey, Dâhi Türk Başkumandanı'nın, önceden söylemiş olduğu gibi cereyan etmişti. Tan yeri ağarırken savaş kazanılmıştı. Yunanlar da Sakarya'yı geçerek tam ricat hâlinde geri çekiliyordu. İstilacılar arkalarında bir nehir olduğu hâlde, önemli bir muharebeye girişmenin tehlikelerini çok geç anlamışlardı...”

Başkumandan'ın Üç Silahı

16 Eylül 1921 günü Sakarya dönüşünde arkadaşları ile birlikte Muzaffer Başkumandan'ı karşılayan tanıklardan Hamdullah Suphi'ye sözü bırakıyorum:

“Yunan orduları, Ankara üzerine yürüyordu. Bir sabah erken, Millet Meclisinde toplandık. Ondan malumat alacaktık... Bir Anadolu haritası istedi, getirdik. Kırmızı boya kalemle Sakarya arkasında geniş, uzun bir hat çizdi ve bu hattı bize göstererek ‘Düşmanı burada tepeleyeceğiz!’ dedi.”

“İnandık, niçin inandık, nasıl inandık, hâlâ bilmiyorum.”

Hamdullah Suphi şöyle devam ediyor:

“... Mağlubiyetimizle bittiği takdirde, Türk istiklalinin mutlak ve mutlak sonu olacak bir muharebeyi şahsi müdahalesiyle kazanmıştı.”

Hamdullah Suphi “Şahsi müdahalesiyle kazanmıştı.” diyor.

Ben de şunu eklemek istiyorum:

Evet, ilk bakışta bu saptama tarihî hakikatin ifadesidir...

Ama şunu unutmamalıyız: Bu olayda Başkumandan'ın gerçekte kendine özgü askerî dehasının ürünü olan üç ana silahı vardır. Asıl onlara bakmak gerekir.

Askerî liderlik açısından bu üç ana silah sırasıyla şunlardır:

1. Seziş ve bilgelik,
2. Odaklanma ve sabır,
3. Risk yönetme ve cesaret...

O nedenledir ki Başkumandan'ın askerî liderliği ile ilgili büyük hakikatin dayanaklarını onun kendine özgü askerî dehasında: Seziş,

odaklanma ve risk yönetme kabiliyetleri ile bilgelik, sabır ve cesaretinde aramalıyız...

Kaynaklar

ATATÜRK, Kemal; *Nutuk*, (Bugünkü Dille Yay. Haz. Zeynep KORKMAZ), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2000.

CLAUSEWİTZ, Carl Von; *Savaş Üzerine*, (Çev. Selma KOÇAK), İstanbul, Doruk Yay., 2008.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; *Ergenekon*, Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 1990.

ÖZDEMİR, Hikmet; *ATATÜRK'ün Harp Kavramına Bakışı*, İstanbul, Harp Akademileri Yay., 2012.

ÖZDEMİR, Hikmet; *General Charles H. SHERRILL ATATÜRK'ün Biyografisini Nasıl Yazdı?* Genelkurmay Başkanlığı, 10 Kasım 2009 Anma Konuşması.

SHERRILL, Charles H.; *Gazi Mustafa Kemal*, (Çev. Alp ILGAZ), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1974.

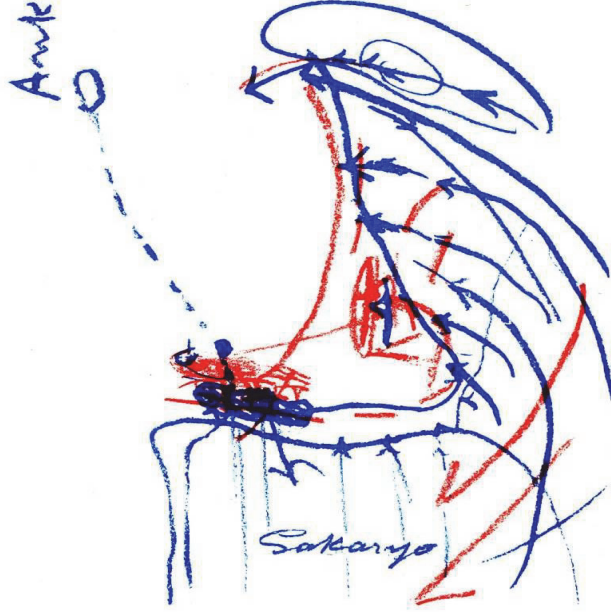
(TANRIÖVER), Hamdullah Suphi; *Günebakan*, Ankara, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti N., 1929.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; *ATATÜRK'ü Özleyiş Hatıralar*, Ankara, T. İş Bankası ATATÜRK ve Devrim Serisi, 1957.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
RİYASETİ
KÂTİBİ
UMUMİLİĞİ

(2)

ATATÜRK'ÜN ASKERİ LİDERLİĞİNİN HUKUKEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. Gülnihal BOZKURT*

Tarihte hiçbir liderde bir arada görülmeyen özellikleri olan ATATÜRK, olağanüstü bilgisi, sabrı, akılcılığı, planlama ve zamanlamadaki dehası, hedeflerine varma azmi ve kararlılığı ve sonsuz enerjisi ile köleliğe mahkûm edilmek istenen bir ulusun yeniden doğuşunun simgesidir. O büyük bir stratejist, muzaffer bir komutan, bir devlet kurucusudur. Düşünür, bilimci, eğitimcidir. Sanata değer verir. Ulusuna, yurduna, ordusuna, güvenir. Tüm dünyaya haksızlığa karşı direnme gücünün en büyük örneğini göstermiştir. Cesurdur: “Cesaret benim karakterimdir.” der.

ATATÜRK'ün bu çok yönlülüğü temelde asker ve devlet adamı olarak gerçekleştirdiği başarılarında hep gözlenmektedir. Şair Behçet Kemal Çağlar'ın dediği gibi:

“Ölümsüz Mustafa Kemal iki büyük savaşın başkomutanıdır. Birinci savaş, tutsak yurdun özgürlüğünü sağlayan savaştır... Mustafa Kemal'in başkomutanlık ettiği ikinci savaşın kavga alanı bütün yurttu. Ulusu geri kalmışlığın, bilgisizliğin, karanlığın elinden kurtarmak savaşıydı...” Gerçekten de çağdaş bir demokrasiye geçiş, Kurtuluş Savaşımızın Dâhi Başkomutanı'nın bir devlet adamı olarak gerçekleştirdiği devrimler ve barışçı politikasıyla mümkün olabildi.

Alman Felsefe Profesörü Herbert Melzig, “Kemal ATATÜRK” adlı eserinde “Eski çağın büyük filozofu Eflatun'un ‘Ya krallar filozof ya da filozoflar kral olsunlar!’ yolundaki dileği iki bin yıllık bir tarihte gerçekleşmedi. Oysa XX. yüzyılda ilk kez olarak ATATÜRK'ün kişiliğinde, Eflatun'un isteğinin gerçekleştiğini görmekteyiz. ATATÜRK bir dâhi, bir düşünür olarak Türk ulusunun yazgısını eline almış, bu ulusla atıldığı bağımsızlık savaşı ile ve başka ulusların haklarını koruyan bir barış ile insanlığa görkemli bir örnek vermiştir. Bu politikanın kendinden öncekilere benzer yanı olmadığı gibi, taklidi de yoktur.” diye yazmaktadır. Melzig haklıdır. Çünkü bu politika, Asker ve Devlet Adamı Mustafa Kemal'in eşsiz eseridir. Churchill'in anılarında Mustafa Kemal için “Kaderin Adamı” deyimini kullanması boşuna değildir.

ATATÜRK'ün askerî liderliği bugün değerli katılımcılar tarafından çeşitli açılardan ele alınacaktır. Ben oturum başkanı olarak yapacağım kısa açılış konuşmamda, ATATÜRK'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki askerî liderliğini hukuksal olarak yorumlamak istiyorum. ATATÜRK'ü eşsiz kılan, onun daha Kurtuluş Savaşımızın başında çağdaş bir devlet ve hukuk sisteminin habercisi olan çok büyük bir adımı atması, yani TBMM'yi kurmasıdır. Anadolu'ya geçerek halkı örgütleyen askerî lider; bir taraftan Amasya Tamimi'nde, “Ulusun bağımsızlığını, yine ulusun azmi ve kararı kurtaracaktır.”, Erzurum Kongresi'nde, “Ulusun bağımsızlığını sağlamak için ulusal kongrece seçilen bir hükûmetin kurulması ve ulusal egemenliği

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı.

sağlamak için çalışılacaktır.” ve nihayet Sivas Kongresi’nde “Topraklarımızın bölünmez bütünlüğünü korumak için ulusal egemenliğin üstün kılınması şartı ve ulusun kendi geleceğini saptaması” ifadeleriyle “ulusal irade” ve “ulusal egemenlik” gibi demokratik kavramları halka tanıtırken diğer taraftan, verilecek zor savaşı halka iyi anlatabilmiş; işgale karşı ortaya çıkan yerel kuruluşların vatanın kurtarılmasındaki rolünü çok güçlü biçimde vurgulamıştır. Açıkça görüldüğü gibi, daha kongreler döneminde, monarşiye karşı demokratik egemenlik ilkesi doğmaktadır. Kongrelerde alınan kararlar ve ardından TBMM’nin açılışı, savaşın askerî liderinin hukuk alanındaki planlarını ve ileri görüşlülüğünü de ortaya koymaktadır. O bir devlet kurucudur. Kurtuluş Savaşı’nı başlatırken yeni ve sağlam bir devlet yapısı kurmayı hedeflemiştir. Kurtuluş Savaşı’nı dayandırdığı ulusal egemenlik ilkesini, Meclisin kurulmasıyla hayata geçirmiştir.

Meclisin açılışı, binlerce yıldır Türk ulusunun tek bir ailenin bireyleri tarafından yönetilmesi geleneğinin, yani egemenlikte veraset ilkesinin kalkacağına olduğu kadar, ulusal egemenlik ilkesinin gerçekleşebileceği bir devlet ve hükûmet şeklinin, yani adı henüz konmamış Cumhuriyet’in ve bunu sağlayacak yeni hukuk düzeninin de ilk adımı ve habercisidir. Teokratik devlet ve hukuk sistemi yerine, ulusal egemenlik ilkesinin gerçekleştirilebileceği, laik hukukun geçerli olacağı demokratik cumhuriyet modeli gelecekti. Nitekim Meclisin aldığı ilk kararlar, artık ülkede en üst makamın Meclis olduğunu, savaşın bu yeni devlet ve hükûmetçe yürütüleceğini göstermektedir.

Çeşitli iç ve dış nedenlerle yüzyıllardır çöküşte olan, kapitülasyonlarla yarı bağımlı hâle getirilmiş, demokrasinin doğamadığı Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda devleti devlet yapan üç unsurunu da kaybetmişti. Toprakları gizli anlaşmalarla bölüşülmüş ve işgal edilmiş, insan unsuru parçalanmış, egemenlik gücünü tamamen yitirmişti. Mondros Ateşkesi ile fiilen ortadan kalkan bu devletin yeri, hukuki çerçevesi ve zemini net olarak biçimlenen yeni devletle doldurulmuştur. Yurdu bir an önce düşmandan kurtarmak için zaman kazanmak üzere yasama ve yürütme güçleriyle donatılmış Meclis gereken kararları hızla almış, kanunları çıkarmış, kuruluşundan on ay sonra 1921 Anayasası’nı da kabul ederek hukuksal örgütlenmeyi sağlamıştır.

Ülkedeki üst kademeli komutanların yardımıyla hızla ulusal ordumuz oluşturulmuştur. Bir yandan çeşitli odaklarca kışkırtılan iç ayaklanmalar bastırılırken, halkın bağrından çıkan ordumuzun destansı kahramanlıklarıyla sürdürülen Kurtuluş Savaşımız Meclis tarafından yönlendirilmiş; aynı zamanda çeşitli devletlerle akılcı ve yoğun bir diplomasi de yürütülmüştür.

Büyük Taarruz’dan aylar önce Mustafa Kemal Paşa’nın Meclisteki konuşmasındaki şu cümleleri, onun hukukta reform değil, devrim yapılması amacını da açıkça ortaya koymaktadır: “Medeni milletlerin adalet seviyesine çıkmak, hukuk mevzuatımızın onların kanunlarından eksik olmamasını sağlamak ve ihtiyaçları karşılayacak bir hukuk fakültesi kurmak gereklidir.”

Zaferden sonra işgalci büyük devletlerle Lozan'da barış masasına galip, onurlu ve bağımsız bir devlet olarak oturmayı, Mustafa Kemal'in eşsiz askerî dehasına ve ona hep güvenen kahraman ordumuza borçluyuz. Lozan'da her konuda verilen büyük hukuk mücadelesi de unutulmamalı, gençlerimiz tarafından iyi bilinmelidir.

ATATÜRK'ün askerî liderliği hukuk açısından değerlendirildiğinde altı çizilmesi gereken en önemli husus, kazanılması neredeyse imkânsız bir savaşı yürüten askerî liderin aynı anda yeni devletin hukuksal yapısını da adım adım, büyük bir ustalık ve titizlikle kurmuş olmasıdır.

Barışla birlikte siyasi devrimleri, tüm devrimlerin ve Cumhuriyet'imizin güvencesi olacak hukuk devrimi ve diğer devrimler takip edecektir. Kurtuluş Savaşımızın askerî lideri, daha savaşın başında koyduğu hedefleri adım adım hayata geçirmiştir. Prof. Ernst E. Hirsch'in anılarındaki ifadesiyle, "Türk İhtilali'nin itici ve biçimlendirici gücü olarak tarihe adını yazdırmıştır." Artık devlet adamı olarak devrimlerle ama öncelikle ve özellikle hukuk devrimiyle yaratılan çağdaş devlet ve toplum modeliyle tüm Türk vatandaşlarına, aralarında hiçbir kıstasla ayırım yapmaksızın bağımsız ve demokratik bir ülkede, siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlüklere sahip olarak yaşama şansını sunmuştur. O, "Yolunda yürüyen bir kimsenin yalnız ufkunu görmesi yeterli değildir. kesinlikle ufkun arkasında kendisini neyin beklediğini de bilmelidir." demiş ve bunu gerçekleştirmiş bir liderdir.

Kaynaklar

Atatürkçülük; Atatürkçü Düşünce Sistemi, 3. Kitap, MEB Basımevi, İstanbul, 1984.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, I. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961.

BOZKURT, Gülnihal; Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

HIRSCH, Ernst E.; Anılarım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti ATATÜRK Ülkesi. TÜBİTAK Yay. Ankara, 2005.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK ve Devrim. Konferanslar ve Makaleler. TTK Basımevi, Ankara, 1980.

MUMCU, Ahmet; Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara, 1976.

ÖZBUDUN, Ergun; "ATATÜRK ve Devlet Hayatı", Atatürkçülük, ATATÜRK İlkeleri ve İnkılap Tarihi II, YÖK Yay. Ankara, 1986, s. 31 - 97.

TURAN, Şerafettin; Türk Devrimi, Ankara, 1992, C 11.